

UDK 27-722.52Vrhovac, M.
[2-47:2-75]:27-789.32(497.6)“17/18”

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 21. prosinca 2016.

Prihvaćeno za objavljivanje: 5. srpnja 2017.

INTERVENCIJE MAKSIMILIJANA VRHOVCA U PROCES STIPENDIRANJA KLERIKA BOSNE SREBRENE

Rudolf BARIŠIĆ, Zagreb

Sredstvima zaklade, koju je 1785. osnovao Josip II., u sljedećim će desetljećima, sve do prekida 1843. godine, biti financirano školovanje preko 250 mladih klerika Franjevačke provincije Bosne Srebrene. No, osim dodjele novčanih sredstava na samom je početku malo što bilo učinjeno što se tiče organiziranja i usustavljanja cjelokupnog procesa koji je bio povjeren paski Kraljevskog ugarskog namjesničkog vijeća. Ubrzo se pokazalo kako nije izvedivo jednostrano uklapanje bosanskih klerika u obrazovne okvire i standarde važeće u ugarsko-hrvatskoj polovici Habsburške Monarhije. Razvile su se brojne poteškoće koje su se najviše ogledale u disciplinskim problemima koje su klerici izazivali u samostanima lokalnih franjevačkih provincija u kojima su bili smješteni, osobito u Zagrebu kao sjedištu Provincije sv. Ladislava. Na taj je način od samih početaka u proces bio uključen zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac. Na poticaj viših instancija on je u dva navrata iznio vlastite prijedloge reorganizacije cijelog procesa s ciljem postizanja njegove pune učinkovitosti. U radu se opisuje kontekst nastanka i sadržaj svakog od prijedloga te se nastoje prikazati načini i posljedice njihove aplikacije gotovo tri desetljeća nakon dolaska prvih grupa klerika.

KLJUČNE RIJEČI: *Maksimilijan Vrhovac, Bosna Srebrene, zaklada Josipa II., obrazovanje, franjevci.*

Uvod

Danas se djelovanje zagrebačkog biskupa Maksimilijana Vrhovca s jedne strane sve češće stavlja u kontekst politike crkvenog jozefinizma, a s druge promatra u svjetlu jansenističkih tendencija koje su se pojavile u Katoličkoj crkvi tijekom 18. stoljeća¹ Pretvaranje Crkve u samo jednu od poluga države nije predstavljalo ništa netipično za raz-

¹ To je gledište dobrim dijelom začeo, a dosad najdetaljnije konkretizirao Franjo Emanuel Hoško serijom radova u kojima je uklopio spoznaje do kojih su po pitanju crkvenog jozefinizma došli austrijski i mađarski povjesničari. Suma tih istraživanja vezanih uz ličnost Maksimilijana Vrhovca predstavljena je u: Franjo Emanuel HOŠKO, *Biskup Vrhovac između baroka i liberalizma*, Zagreb, 2007., gdje su brojni autorovi radovi okupljeni u jedinstvenu cjelinu. Premda jedno cijelo poglavlje (»Lik svećenika Zagrebačke biskupije

doblje prosvjetiteljstva, a osobito prosvijećenog apsolutizma. Za ostvarivanje spomenutog cilja presudnim se držala obrazovna i, susljedno tomu, odgojna formacija budućih svećenika. Stoga nije neobično da su aparati države prosvijećenog apsolutizma nastojali obrazovanje staviti pod punu kontrolu. Vladavina Josipa II. u mnogočemu predstavlja vrhunac takvih nastojanja, najprije ukidanjem brojnih učilišta svih razina koja su bila pod nadzorom Crkve 1783. godine, a potom osnivanjem generalnih sjemeništa. Ta su nastojanja nakon smrti Josipa II., kao i njegova brata i nasljednika Leopolda II., uvelike bila ublažena te su, osobito na prijelazu stoljeća, Crkvi i njezinim redovima vraćena mnoga prava i povlastice, a generalna su sjemeništa bila ukinuta. No, od ideje svećenstva lojalnog habsburškoj politici nije se samo tako lako odustajalo.² Na rubu tih tendencija, kao i historiografskog interesa, ostao je pokušaj Josipa II. da identičan utjecaj ostvari na prostoru osmanske Bosne pomoću bosanskih franjevac. Premda će njegovi kratkoročni ciljevi – priprema terena za habsburško zauzimanje Bosne, ali i uvođenje redovite dijecezanske strukture – tom prilikom ostati neostvareni, cjelokupan proces imat će dugo trajanje od gotovo šezdeset godina, čije se posljedice tek trebaju znanstveno valorizirati.³ Osim relativno ranog postajanja zagrebačkim biskupom (što je *nota bene* za sobom povlačilo i značajnu političku dimenziju s obzirom na pravo namjesništva banske časti) u skladu sa željama samog vladara, Vrhovac se po još jednom isječku svoje crkvene karijere uklapao u jozefinistička nastojanja. Već je od ranije bio uključen u obrazovanje svećeničkog kadra, a neposredno prije dolaska na čelo zagrebačke biskupije vršio je dužnost rektora Generalnog sjemeništa u Pešti.⁴ Geografska, ali i lingvistička blizina Zagreba i Bosne, Vrhovčeva lojalnost vladaru i ranije pedagoško iskustvo sami su po sebi stvarali preduvjete za snažnijim angažmanom zagrebačkog biskupa kada je stipendiranje bosanskih klerika zašlo u slijepu ulicu. Kako će se vidjeti, Vrhovac se u taj proces uključio kao posrednik i formalno je takvu ulogu zadržao sve do svoje smrti. No, njegov angažman pokazat će se presudnim u uspješnoj reorganizaciji i stavljanju toga procesa u održive okvire. Zadaća je ovoga rada prikazati vremenski okvir i organizacijski kontekst u kojemu se Vrhovac uključio sa svojim prijedlozima, kao i analizirati njihov sadržaj i Vrhovčeve idejne postavke prilikom njihova sastavljanja.

za biskupa Vrhovca«, str. 75–110) posvećuje Vrhovčevoj ulozi u obrazovanju budućih svećenika, Hoško se nije doticao njegovih veza s Crkvom u Bosni.

² Hoškovi radovi nameću se kao polazna literatura i za to pitanje. S jedne strane, uvjerljivo argumentira podjelu jozefinizma u tri faze i smješta njegov kraj u 1855. godinu, kada je konačno sklopljen konkordat između Habsburške Monarhije i Svete Stolice. S druge, jozefinizam promatra u kontekstu ostalih sličnih strujanja onodobne Europe (galikanizam, febronijanizam, rišerizam i osobito jansenizam), predstavljajući na taj način dvije njegove bitne odrednice: obnovno katoličanstvo (*Reformkatholizismus*) i izgradnju državne Crkve kao svojevrstni cesaropapizam (*Staatskirchentum*). Usp. Franjo Emanuel HOŠKO, »Franjevci u Slavoniji i Podunavlju u vremenu kasnog jozefinizma«, *Croatica christiana periodica*, god. 29, br. 55, Zagreb, 2005, str. 115–161, osobito str. 115–118.

³ Prvi korak u pravcu dobivanja zaokružene slike s prikazom glavnih razvojnih faza i popisom klerika koji su pohađali školovanje i samostanima koji su ih ugošćavali napravljene je u: Rudolf BARIŠIĆ, *Školovanje klerika Bosne Srebre na učilištima u Habsburškoj Monarhiji 1785. – 1843.*, doktorska disertacija obranjena na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2014.

⁴ Glavne biografske crte donosi: Juraj KOLARIĆ, »Biskup Maksimilijan Vrhovac«, u: *Zagrebački biskupi i nadbiskupi* (ur. Franko MIROŠEVIĆ), Zagreb, 1995., str. 427–445.

Osnivanje zaklade i boravak prvih bosanskih klerika

Proces stipendiranja klerika Bosne Srebrene svoje početke duguje zaokretu u politici Habsburške Monarhije prema Jugoistočnoj Europi, koji je nastupio dolaskom na prijestolje Josipa II. Želeći pripremiti teren za osvajanje osmanlijske Bosne i njezino uklapanje u habsburški sustav, Josip II. nastojao je pridobiti podršku lokalnog stanovništva svih triju konfesija.⁵ Premda je spremnost bosanskih katolika na suradnju i prihvaćanje habsburške vlasti bila neupitna, glavni smjer odnosa tekao je prema Franjevačkoj provinciji Bosni Srebrenoj, čiji su pripadnici u kontekstu socijalne strukture katoličkog življa predstavljali njezinu svojevrsnu elitu i političke predstavnike, kako pred središnjicom Osmanlijskog Carstva, kojemu je Bosna još uvijek pripadala, tako i u odnosajima sa susjednim državama. Osim Bosne Srebrene na promatranom je području u to doba djelovao i Apostolski vikarijat u Bosni. Njegovom primarnom zadaćom bilo je osiguravanje stalno boravećeg biskupa koji bi ondje mogao dijeliti potrebne sakramente, kao i ići na redovite pastoralne vizitacije cijelog područja i o tome podnositi pismeno izvješće u Rim.⁶ Za apostolskog vikara redovito bi bio izabiran neki od bosanskih franjevaca kojemu bi bio dodijeljen naslov neke davno ugasle biskupije s Istoka. Kada je 1784. godine umro Marko Dobretić, četvrti među njima, Josip II. prepoznao je priliku da ostvari veći i neposredniji utjecaj na crkvene strukture u Bosni i uz njegovu podršku službu apostolskog vikara dobio je Augustin Botoš Okić.⁷ Izbor vjerojatno nije bio slučajan jer je Okić nakon školovanja u Italiji dugi niz godina proveo kao lektor filozofije u više talijanskih gradova u neposrednom susjedstvu Habsburške Monarhije.⁸ Vrativši se 1780. godine u Bosnu, vršio je službu provincijala Bosne Srebrene i već se tada upleo u sukobe sa starijom generacijom franjevaca koji su nerado gledali na njegove planove moderniziranja. Njegova »Regolamenta« sadrže i nastojanja da se što više ukloni velik broj manjkavosti u obrazovanju i odgojnoj formaciji franjevačkih kandidata. Zbog toga nije neobično što se u literaturi javljaju i tvrdnje kako su se Okićeva promišljanja kretala u okviru ideja crkvenog jozefinizma.⁹

⁵ Srećko Matko DŽAJA, *Katolici u Bosni i zapadnoj Hercegovini na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće – Doba fra Grge Ilijića Varešanina (1783 – 1813)*, Zagreb, 1971., str. 86. O habsburškim planovima za protjerivanje Osmanlija iz Europe više u: Boro BRONZA, »The Habsburg Monarchy and the Projects for Division of the Ottoman Balkans, 1771 – 1788«, u: *Empires and Peninsulas: Southeastern Europe Between Carlowitz and the Peace of Adrianopole, 1699 – 1829* (ur. Plamen MITEV i dr.), Berlin, 2010., str. 51–62.

⁶ Okolnosti nastanka vikarijata, kao i problematiziranje različitih tumačenja oko toga je li riječ o obnovi ili uspostavljanju novog vikarijata nalaze se u: S. DŽAJA, *Katolici u Bosni*, str. 104–105. Opći pregled cjelokupne povijesti apostolskog vikarijata i dalje vidi u: Bono Mato VRDOLJAK, *Apostolski vikarijat u Bosni 1735. – 1881.*, doktorska disertacija obranjena na Teološkom fakultetu u Ljubljani, 1961.

⁷ Tijek i okolnosti tog izbora prenosi S. DŽAJA, *Katolici u Bosni*, str. 112. Nešto drukčija verzija donosi se u B. VRDOLJAK, *Apostolski vikarijat*, str. 69–70. Obje se slažu oko presudne uloge Josipa II. u izboru Okića na vikarsku čast, ali Vrdoljak nastoji uljepšati okolnosti Okićeva napuštanja Bosne. On se, kako Džaja dokazuje, na vlastitu inicijativu i bez prethodnih konzultacija s upravom Bosne Srebrene uputio u Rim, nastojeći se nametnuti kao kandidat za Dobretićeva nasljednika. Vrdoljak je taj odlazak nastojao uklopiti u okvire nekakve akcije Bosne Srebrene u pogledu obrazovanja njezinih klerika.

⁸ Franjo Emanuel HOŠKO, »Augustin Botoš Okić«, *Hrvatski franjevački biografski leksikon* (dalje: HFBL) (ur. Franjo Emanuel HOŠKO – Pejo ČOŠKOVIĆ – Vicko KAPITANOVIĆ), Zagreb, 2010., str. 76.

⁹ Okiću je bilo pripisivano autorstvo spisa »Dialogo tra un Principe ed un Ecclesiastico ambi Cattolici« pisanog u otvoreno jozefinističkom duhu. Usp. S. DŽAJA, *Katolici u Bosni*, str. 194–195, gdje se nalazi i opovrgavanje ideje o Okićevu autorstvu. Džaja pritom ne spori da je Okić bio u određenoj mjeri blizak tom pravcu.

Ostavljajući ta pitanja po strani, neosporno je kako je Okić pristao na suradnju s Josipom II. i nakon svoje konsekracije, koja se dogodila u Rimu, nije se odmah vratio u Bosnu, nego je najprije otputovao u Beč. Ondje je nekoliko puta bio primljen u audijenciju. O sadržaju razgovora koje su vodili habsburški vladar i bosanski biskup nismo detaljno obaviješteni, no većinu ipak saznajemo *post festum*. Sa svoje strane Okić je pristao sa sobom povesti zastavnika Antuna Božića. On će obučen u franjevački habit i glumeći Okićeva tajnika pratiti apostolskog vikara na njegovoj prvoj vizitaciji i na taj način izvidjeti stanje prometnica i vojnih utvrđenja u onim dijelovima Bosne kroz koje su prolazili.¹⁰ S habsburške strane, Kraljevsko ugarsko namjesničko vijeće (dalje: KUNV) na svojoj sjednici 10. siječnja 1785. godine poslalo je u Bosnu dopis naslovljen na apostolskog vikara kojim ga obavještava da je vladar sredstva korištena za uzdržavanje hodočasničkih mjesta u Svetoj Zemlji odlučio prenamijeniti u korist financiranja budućih pastoralnih djelatnika u Bosni.¹¹ U samom sadržaju nalazi se nekoliko posebnosti u odnosu na ukupnu povijest katoličkih crkvenih struktura u Bosni. Kao prvo, jedinom i isključivim adresatom jest ličnost apostolskog vikara, a ne Bosna Srebrna, a kao drugo, u frazi »pro educando juniore Clero Bosniensi« izostavljen je pridjev »religiosus«. Na taj je način jasno iskazana intencija da se školuje kler koji bi bio neovisan o redovničkoj strukturi Bosne Srebre, čime se dugoročno smjeralo omogućiti uspostavljanje redovite dijecezanske strukture oslonjene na domaće kadrove.

Takvi su planovi utjecali i na izbor prve grupe klerika, koja se tijekom 1787. i 1788. godine okupila u Zagrebu. Njihov prvi popis nalazimo na financijskom izvještaju koji je KUNV-u 4. kolovoza 1788. godine podnio Kajetan Aufer, gvardijan franjevačkog samostana u Zagrebu, koji je pripadao Provinciji sv. Ladislava.¹² Na popisu se nalazi ukupno šesnaest imena, međutim dvojica klerika ondje su se zadržala samo kratko vrijeme. Od ostalih, trojica uz svoje ime nose oznaku »fra« kao znak pripadnosti franjevačkom redu: Paškal Kopic st. (9. lipnja 1786.),¹³ Blaž Kulašević (18. prosinca 1787.) i Franjo Dobretić (27. ožujka 1788.).¹⁴ Preostala jedanaestorica kasnije će biti atribuirani kao »clerici saeculares«, odnosno kandidati za svjetovno svećenstvo: Toma Pravdić (10. siječnja 1787.), Josip Zečević (13. travnja 1787.), Stjepan Vidović, Ivan Alović, Juro Kordić, Josip Vasiljević, Pavao Nikolić, Anto Nikolić, Filip Zubčević, Pavao Botoš Okić (svi 1. rujna 1787.) i Josip Tomić (11. veljače 1788.). Važno je odmah napomenuti kako okolnosti dolaska nisu bile identične u svim slučajevima. Svi sekularni klerici, kao i Kopic, poslani su iz same Bosne uz znanje tamošnjih crkvenih struktura, dok je u slučaju Dobretića i Kulaševića

Leksikografska natuknica o Okiću završava riječima: »Bio je blizak crkvenim shvaćanjima jozefinističkog duha«, *HFBL*, str. 76.

¹⁰ Njemački izvornik donose: Hamdija KREŠEVLJAKOVIĆ – Hamdija KAPIDŽIĆ (priř.), *Vojno-geografski opis Bosne pred Dubički rat od 1785. godine*, Sarajevo, 1957.

¹¹ Usp. Julijan JELENIĆ, *Izvori za kulturnu povijest bosanskih franjevaca*, Sarajevo, 1913., str. 57. Na istome mjestu se kao prilog (Tabla V.) donosi faksimil izvornika. Za neke sitnije korekcije Jelenićeva prijepisa. Usp. S. DŽAJA, *Katolici u Bosni*, str. 142, bilj. 204.

¹² Usp. Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu [dalje: NAZ], Spisi nadbiskupskog duhovnog stola (Officium dioecesanum) [dalje: NDS (OD)], 845/1788.

¹³ U zagradi se nalaze datumi dolaska u zagrebački samostan.

¹⁴ Dvojica njih Zagreb su napustila prije podnošenja izvješća, a obojica su bila franjevci. Riječ je o Boni Botošu Okiću i Augustinu Pejčinoviću.

bila riječ o povratnicima sa studija u Italiji. Kulašević je najprije zbog zime morao čekati povoljnije uvjete putovanja, a zatim ga je skupa s Dobretićem zatekao početak Dubičkog rata. Njihovo uključivanje u proces stipendiranja, dakle, nije bilo planirano, nego se dogodilo kao posljedica više sile.¹⁵

Prvotna nakana KUNV-a bila je da se klerici školuju u Generalnom sjemeništu u Zagrebu. Ono je, međutim, bilo ukinuto pa su postojali planovi da ih se pošalje u Peštu, čemu se ispriječilo nedovoljno predznanje klerika. Bliski Josipov suradnik, grof Karlo Pálffy, pisao je apostolskom vikaru Okiću tražeći da na stipendiju pošalje kandidate koji imaju završena humaniora, što bi ih činilo kadrim pohađati nastavu na latinskom jeziku.¹⁶ Apostolski je vikar učinio što je mogao, ali dakako da su uvjeti savladavanja znanja iz latinskog jezika u Bosni bili prilično neadekvatni. Usvajanje osnova latinskog je, uz opismenjavanje u latiniци i bosanici, činilo osnovu nastave koju su u svoja tri samostana bosanski franjevci mogli organizirati, no ona se održavala neredovito i uz brojne nedostatke, tako da nije bilo čudno što je po dolasku klerika procijenjeno da nemaju dovoljno znanja da ih se odmah pošalje u Peštu. Obrazovni kurikulum koji se u ono vrijeme u Monarhiji postavljao pred buduće svećenike predviđao je pohađanje osam godina gimnazije podijeljene u tri razine: gramatiku u trajanju od četiri godine i humaniora i filozofiju, koje su se obje pohađale dvije godine. Tijekom prve dvije razine naglasak se u najvećoj mjeri stavljao na latinski jezik. Stoga nije neobično da su bosanski klerici po dolasku u Zagreb postupno uključivani u nastavu koju su pohađali sasvim ispočetka.¹⁷

¹⁵ Dobretić je, prema kasnijim optužbama, još u Italiji nekako saznao za postojanje zaklade za stipendiranje i želio se premjestiti u Monarhiju. U tome je protiv volje nadređenih u konačnici i uspio. Usp. NAZ NDS (OD) 1219/1788., gdje se među više spisa čuva i dozvola za putovanje koju mu je izdao sam general Reda 19. siječnja 1788., kao i dopis Kajetana Aukera u kojemu se žali na njegovo ponašanje i objašnjava na koji je način stigao u Zagreb i uključio se u krug stipendista.

¹⁶ Usp. J. JELENIĆ, *Izvori*, str. 58. Dopis je datiran 3. svibnja 1785.

¹⁷ To je vidljivo analizom izvješća kraljevske gimnazije u Zagrebu na osnovi kojih se može pratiti redosljed kojim su klerici uključivani u nastavu. Bosanski se klerici prvi put spominju u izvješćima za šk. god. 1788./1789. kada se jednog klerika (Zubčević) navodi kao polaznika I. gramatičkog razreda, a sedmoricu (sekularni klerici: Kordić, Pravdić, Vidović i Zečević i franjevački: Dobretić, Kopic i Kulašević) kao upisane u III. razred gramatike. Usp. Državni arhiv u Zagrebu, fond 102 I. klasična gimnazija u Zagrebu (dalje: HR-DAZG-102), kut. 25620, br. 9–10 (podatci o polaznicima III. razreda gramatike) i br. 12–14 (I. razred gramatike). Ti se podatci obično dijele u dvije grupe od kojih je jedno izvješće u užem smislu te riječi (*Relatio*) u kojima se u obliku tabele donose osnovni biografski podatci (ime i prezime, datum i mjesto rođenja, ime oca ili skrbnika, vjeroispovijest, način uzdržavanja) te općeniti podatci o školskom uspjehu i vladanju. Drugu grupu čini *Classificatio*, gdje su svi polaznici nekog razreda raspoređeni prema školskom uspjehu od najboljeg do najlošijeg u nekoliko »redova« (*classis*) – obično prvi i drugi, ali povremeno se javlja i treći, a najboljima bi se dodjeljivao i epitet izvrsnosti (*eminens*), izdvajajući ih kao posebnu grupu prvoredaša. Radi kontinuiranog praćenja izvješća su redovito sadržavala i rubriku o uspjehu prethodne školske godine. U konkretnom slučaju bosanskih klerika u III. razredu iz nje proizlazi da su Kopic i Zečević nastavu pohađali i tijekom šk. god. 1787./1788., premda za to nedostaju potvrde u pregledanim izvješćima, dok uz imena ostalih stoji opaska: »Hoc anno ad III. Gram. Classem admissus«. Ti podatci jasno ukazuju kako su klerici neko vrijeme morali popunjavati rupe u predznanju. Prema izvješću za šk. god. 1790./91. kada su I. razred gramatike upisali Alović, Botoš Okić, A. Nikolić i Vasiljević, prethodne su godine pohađali tzv. normalku. Usp. HR-DAZG-102, kut. 25621, br. 17 *Calculus Studiosorum Anno I. Grammaticae in Archigymnasio Regio Zagradiensi operam navantium Anno 1790/91.*, gdje je rubrika o prethodnoj godini popunjena kao: »Ex 2da Norm. Classe ad Primam Gram. Classem transivit«. Mogućnost da su i ostali klerici iz te grupe, barem neko vrijeme, pohađali normalku s obzirom na dosadašnji stupanj istraženosti može se iznijeti kao opravdana pretpostavka, ali još ne i kao konačan zaključak.

Iz te nemogućnosti da se klerike odmah rasporedi prema predviđenom planu nastali su brojni problemi koji će u prvih tridesetak godina cjelokupnog procesa dovoditi do neprestanih poteškoća i zastoja. Značajan utjecaj imale su promijenjene vanjskopolitičke okolnosti. Nakon neuspjeha u Dubičkom ratu i smrti Josipa II. habsburška se politika morala okaniti planova za preotimanjem Bosne Osmanlijama, što je posebno došlo do izražaja nakon izbijanja Francuske revolucije i susljedne serije ratova u kojima je Habsburška Monarhija bila bitnim čimbenikom. Drugi problem predstavljala je sama unutarnja struktura procesa koja nije bila do kraja izgrađena, a uslijed maloprije spomenutih okolnosti (smrt Josipa II. i revolucionarni ratovi) ostala je na neki način visjeti u zraku.

Zbog već spomenutih nedostataka u predznanju, donesena je odluka da se klerike zadrži u Zagrebu, a smještaj im je nađen kod tamošnjih franjevaca. Riječ je o jednostranoj odluci na koju franjevci Provincije sv. Ladislava nisu imali upliva i stoga je već tu nastalo plodno tlo za kasnije razvijanje sukoba.¹⁸ Nadalje, ukoliko je suditi prema spomenutom Aukerovu izvješću, godišnji iznos stipendija po pojedinom kleriku nije bio dovoljan da pokrije njihove stvarne troškove. Aukerov motiv u njegovu sastavljanju bio je opravdati traženje od KUNV-a nadoknade razlike koju je potrošio iz samostanskih sredstava. Premda je Josip II. u svojoj politici prema redovništvu, u odnosu na primjerice pavline ili benediktince, prema franjevcima bio kudikamo blaži, ni njih nisu mimoišle njegove intencije pretvaranja Crkve samo u jednu od poluga države. Franjevcima su veliku štetu nanosile odluke iz 1783. godine o ukidanju samostanskih učilišta, kao i one o pooštenim uvjetima za primanje novih kandidata za redovništvo.¹⁹ Posljedice su se vrlo brzo osjetile i broj franjevaca je opao. U takvom kontekstu nije nimalo neobično da su između zagrebačkih franjevaca i njihovih bosanskih gostiju vrlo brzo izbile nesuglasice i sukobi koji su se zaoštrili do te mjere da je u njihovo rješavanje bio uključen zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac.

Uključivanje Maksimilijana Vrhovca i prenamjena zaklade nakon Dubičkog rata

U kolovozu 1788. godine samostan Provincije sv. Ladislava na Kaptolu prenamijenjen je za potrebe vojne bolnice, pa su franjevci i njihovi bosanski gosti dobili nalog da se premjeste u napušteni kapucinski samostan.²⁰ Time su se pogoršali materijalni uvjeti smještaja. U listopadu iste godine Auker se obratio Duhovnom stolu zagrebačke biskupije, ovaj put s optužbama za nedisciplinu bosanskih klerika.²¹ Uslijedio je niz međusobnih optužaba čiji bi detaljan prikaz zahtijevao velik prostor, stoga se ovdje valja fokusirati na bitno. Kao glavni krivci među klericima bila su apostrofirana dvojica naknadno pristiglih franjevaca,

¹⁸ Prema Aukerovu izvješću, zagrebački su franjevci obavijest o dolasku bosanskih klerika dobili 30. svibnja. Kada se taj datum usporedi s onim Pálffyjevog dopisa Okiću (3. svibnja), jasno je kako je ta odluka donesena jednostrano, bez prethodnih konzultacija sa zagrebačkim samostanom i prava franjevaca da je odbiju.

¹⁹ O ukidanju samostanskih učilišta vidi: Franjo Emanuel HOŠKO, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Zagreb, 2002., str. 22. Opširnije o politici Josipa II. prema Crkvi i redovima vidi: Derek BEALES, *Enlightenment and Reform in Eighteenth-century Europe*, London – New York, 2002., str. 227–256, odnosno Franjo Emanuel HOŠKO, *Josip Pavišević – svjedok jozefinizma u Slavoniji i Podunavlju*, Zagreb, 2003. str. 81–100.

²⁰ Usp. Paškal CVEKAN, *Kaptolski franjevci: kulturno povijesni prikaz djelovanja franjevaca kroz 770 godina na Kaptolu u Zagrebu*, Zagreb, 1990., 69. Franjevci su se u devastirani samostan vratili tek u kolovozu 1793.

²¹ Usp. NAZ NDS (OD) 1219/1788., gdje se među više spisa nalazi i Aukerov dopis.

Dobretić i Kulašević.²² Prema tvrdnjama zagrebačkih franjevac njih su dvojica štetno utjecala na ostale klerike. Problemi su se nastavili gomilati i na sjednici Duhovnog stola 19. veljače 1789. godine na dnevnom redu su se našli izvješće kanonika Franje Aleksija Sebastijanovića, koji je predvodio komisiju koja je imala istražiti prethodne međusobne tužbe, te dvije nove žalbe bosanskih klerika i zagrebačkih franjevac.²³ Potonja sadrži i neke konkretne primjere prijestupa koji su se bosanskim klericima stavljali na teret. Tako saznajemo da su neki među njima bili skloni prekomjernom konzumiranju alkohola, napuštanju samostana bez prethodne dozvole ali i fizičkim razračunavanjima, kako sa samostanskim slugama tako i međusobno. Klerici (potpisani samo kao »studiosi Bosnenses« pa nije moguće utvrditi koji konkretno) su se u svojoj žalbi usmjerili samo na optužbe vezane za fizičke obračune čije su postojanje priznavali, ali su odgovornost svaljivali na Benvenuta Orlića, tada samostanskog vikara, za kojeg su tvrdili kako nagovara samostanske sluga da ih napadaju. Zaključak Duhovnog stola bio je da se trojica klerika, koji su smatrani najviše odgovornima za probleme s disciplinom, udalje iz samostana.²⁴ Neko se vrijeme situacija u odnosima prividno smirila, ali već u prosincu 1789. godinu na adresu Duhovnog stola stigla je nova žalba bosanskih klerika u kojoj se između ostalog žale na nepravedan odnos prema njima.²⁵ Je li bilo ikakve i kakve konkretno reakcije na tu žalbu, nije poznato. Da se odnose nikako nije moglo popraviti posredno svjedoči izvještaj koji je na zahtjev KUNV-a u kolovozu 1790. godine sastavio Benvenut Orlić.²⁶ Vijeće se interesiralo za broj stipendista i njihov smještaj i upravo o tome saznajemo bitne informacije. Naime, prema potpisima na spomenutoj žalbi iz prosinca 1789. godine još uvijek su svi klerici – uz izuzetak kažnjenog trojca – stanovali u samostanskoj zajednici. Do Orlićeva izvještaja taj se broj smanjio za još četvoricu, koji su potražili privatni smještaj. Iako se konkretni datumi ili razlozi odlaska ne navode, opravdano je zaključiti kako su glavnim uzrokom bili poremećeni odnosi dviju strana. Konačan korak poduzeo je Auker kada je 27. travnja 1791. godine u ime samostanske zajednice podnio zahtjev Duhovnom stolu da se svi bosanski klerici udalje iz samostana. Biskup Vrhovac je spomenuti zahtjev prosljeđio KUNV-u kao instanciji nadležnoj za donošenje odluka o stipendistima iz Bosne, a uz njega je poslao i popratno pismo.²⁷

U njemu je potvrdio Aukerove navode kao uglavnom točne navodeći kako se i osobno više puta imao priliku uvjeriti u njih. Također je priznavao kako su svi naponi discipliniranja klerika i njihova većeg posvećivanja učenju ostali bezuspješnim. Kao rješenje problema Vrhovac je predložio da se nakon kraja školske godine klerike prerasporedi tako da ih se u manjim grupama razmjesti po više samostana. Na svojoj sjednici održanoj 31. svibnja

²² To je u novom dopisu Duhovnom stolu 3. studenoga 1788. učinio Auker, tražeći da se taj dvojac udalji iz samostana zbog štetnog utjecaja na preostale bosanske klerike. Usp. NAZ NDS (OD) 1325/1788.

²³ Sebastijanovićev izvještaj i žalba bosanskih klerika, oboje datirani 15. veljače 1789., čuvaju se pod NAZ NDS (OD) 360/1789. Ona zagrebačkih franjevac datirana je 16. veljače i nalazi se pod NAZ NDS (OD) 334/1789.

²⁴ Usp. NAZ NDS (OD) 334/1789. Treći je uz Dobretića i Kulaševića bio Josip Zečević. Premješteni su u dom za nemoćne svećenike u Novoj Vesi.

²⁵ Usp. NAZ NDS (OD) 1912/1789.

²⁶ Usp. NAZ NDS (OD) 839/1790. Int.

²⁷ Usp. NAZ NDS (OD) 435/1791., gdje se nalaze i Aukerov zahtjev za izbacivanjem i Vrhovčev dopis upućen KUNV-u.

Vijeće je odbacilo mogućnost udaljavanja bosanskih klerika, pridržavajući takve ovlasti isključivo vladaru.²⁸ Izrazilo je i sumnju u to jesu li iskušani baš svi prikladni načini i sredstva da se klerike dovede u red. Vrhovčevi su prijedlozi zainteresirali Vijeće pa je od njega zatraženo da ih precizira: koji bi samostani prema njemu dolazili u obzir, na koji bi se način ondje klericima omogućilo pohađanje nastave i kako bi primali stipendiju. U izvorima nije sačuvan nikakav Vrhovčev odgovor, a sljedeće intervencije što se toga tiče učinio je tek četiri godine kasnije. O razlozima zbog kojih zagrebački biskup tada nije detaljnije razradio svoju ideju može se samo nagađati. Moguće da je na to utjecao kraj rata i očekivani povratak franjevacu u svoj matični samostan, kao i optužbe koje je protiv njega iznosio Ignjat Martinović.²⁹

Ishod rata nije donio rezultate kojima se nadao Josip II. Izostankom osvajanja Bosne ideja o etabliiranju redovite dijecezanske strukture postala je praktički neizvedivom, čime je i stipendiranje bosanskih klerika izgubilo smisao u okvirima u kojima se dotada odvijalo. U kontekstu, pak, nastojanja da se uz više-manje snažan državni nadzor u obrazovnom i odgojnom procesu formira svećenstvo koje će biti lojalno državi i vladajućoj dinastiji, odnosno njihovim interesima, bilo je sasvim izvjesno kako se habsburška politika neće jednostrano riješiti mogućnosti takvog djelovanja u smjeru bosanskog prostora prema kojemu je i dalje gajila pretenzije. Generalna sjemeništa bila su ukinuta u sklopu omekšavanja nekih najspornijih vidova jozefinizma, a situacija još nije bila sazrela za dovođenje školovanja klerika u okvire kakvi će biti postavljeni osnivanjem Instituta sv. Augustina (»Frintaneum«) 1816. godine.³⁰ Umjesto da stipendiranjem klerika stvara pretpostavke za uređenje crkvenih prilika u Bosni po svom uzoru, habsburška je politika odlučila učiniti ih zalogom budućeg prodora na to područje.³¹ Luka Marijanović bio je posljednji sekularni klerik koji je stigao na školovanje u Zagreb i jedini koji je to učinio nakon rata.³² Otada će isključivim korisnicima zaklade postati franjevci Bosne Srebre.

Razvoj tog procesa nije tekao glatko i bez zapreka. Bosnu Srebrnu potresale su unutarnje trzavice osobito jer se bolešću apostolskog vikara Okića, uslijed koje je ostao nepokretan, nametalo pitanje izbora njegova koadjutora i time izvjesnog nasljednika. Zagrebački franjevci povratak u zgradu svog samostana iskoristili su kao priliku da se riješe i preostalih sekularnih klerika, koji su otada svi stanovali po privatnim domovima. S druge strane, habsburške vlasti nisu odustajale od Zagreba kao središta obrazovanja klerika pa su i dalje računale na lokalne franjevačke provincije. Osim Provincije sv. Ladislava sada se oče-

²⁸ Usp. NAZ NDS (OD) 707/1791. Int.

²⁹ O tim optužbama vidi: Maksimilijan VRHOVAC, *Dnevnik*, sv. 1 (1801–1809) (ur. Dragutin PAVLIČEVIĆ), Zagreb, 1987., str. XVI–XVII i LIV–LV.

³⁰ O »Frintaneumu« više u: Branko OSTAJMER – Ivana HORBEC, »Institut sv. Augustina (Frintaneum) u Beču i pitomci iz Bosanske ili Đakovačke i Srijemske biskupije«, *Croatica christiana periodica*, god. 38 br. 73, Zagreb, 2014., str. 85–111.

³¹ To priznaje i Vrhovac kada govori: »Odgojem i školovanjem bosanskih franjevačkih pitomaca u carsko-kraljevskim zemljama – tom dalekosežnom mišlju – išlo se za tim da se katolička vjera, koja je u Bosni i Turskoj Hrvatskoj dosta rasprostranjena, sačuva i tako osigura korisna vjernost tih katolika«, cit. prema S. DŽAJA, *Katolici u Bosni*, str. 144. Riječ je o Vrhovčevu dopisu caru i kralju Franji I. iz 1808. o kojemu će kasnije biti više riječi.

³² Usp. NAZ NDS (OD) 993/1792. Int.

kivalo uključivanje i Provincije sv. Ivana Kapistrana, čiji su samostani uostalom nekada pripadali Bosni Srebrenoj.

Smrću Josipa II. i njegova brata i nasljednika Leopolda II. politika crkvenog jozefinizma nije prestala, ali je ušla u fazu tzv. kasnog jozefinizma kada su mnoge radikalne mjere prethodnog razdoblja bile povučene ili omekšane. Taj zaokret vidljiv je na primjeru redovništva gdje je dozvoljeno obnavljanje nekih ukinutih samostana, a u pogledu franjevaca obnova njihovih školskih institucija vezanih uz samostane.³³ U hrvatskim zemljama to je dovelo do obnove djelovanja franjevačkog samostana u Požegi u sklopu čega je svoje mjesto trebao naći i proces stipendiranja klerika iz Bosne. U tom smislu, tijekom jeseni 1793. godine Dvorsko ratno vijeće poslalo je više upita na adresu Ivana Krizostoma Spatha, tadašnjeg provincijala Provincije sv. Ivana Kapistrana kojoj je pripadao požeški samostan. Rezultat te prepiske bila je odluka spomenutog vijeća donesena u lipnju 1794. godine kojom se odobrava dolazak 12 klerika iz Bosne i određuje im se pravo na godišnju stipendiju u iznosu od 120 forinti. Usprkos uključivanju Provincije sv. Ivana Kapistrana u taj proces, nadležna tijela su ipak upit o mogućnostima smještaja poslala Vrhovcu. U svom odgovoru zagrebački je biskup izrazio spremnost da na svaki način pomogne bosanske klerike, ali je upozorio da će biti nemoguće smjestiti toliko veliku grupu u jedan samostan. Predložio je da se u tu svrhu preuredi kapucinski samostan u Zagrebu iz kojeg su se franjevci vratili na Opatovinu.³⁴ Međutim, Namjesničko vijeće iz Budima, koje je preuzelo nadgledanje cijelog postupka, očigledno je preferiralo Požegu, tako da od te Vrhovčeve ideje nije bilo ništa. U razdoblju 1794. – 1796. došlo je do okupljanja dvanaest franjevačkih klerika koji su poslani u Veliku, gdje su dvije godine proveli besposleni budući da se otvaranje požeškog samostana otešlo.³⁵

Prvi prijedlog (re)organizacije 1795. godine

Uključivanje druge franjevačke provincije koja je djelovala na hrvatskom jezičnom prostoru predstavljalo je značajan iskorak jer se povećao broj samostana koji su mogli poslužiti kao dom za bosanske stipendiste. Usprkos svemu, KUNV je i dalje bio sklon tu brojku držati što je moguće manjom. Vjerojatno u sklopu priprema za okupljanje klerika u požeškom samostanu nakon njegova ponovnog otvaranja, Duhovni stol je 15. siječnja 1795. poslao sadržajem slične upite na tri adrese.³⁶ Najkraći je zahtjev bio upućen Franji Lehnanu, zamjeniku ravnatelja zagrebačke gimnazije, koji je trebao izvijestiti o školskom uspjehu klerika. Od neimenovanog gvardijana samostana u Velikoj tražile su se informacije oko toga koliko bosanskih klerika boravi ondje, tko ih je, odakle i kada poslao onamo, te koliki je godišnji iznos stipendija koje dobivaju i iz kojeg fonda. Najviše pitanja dobio je Benvenut Orlić, koji je naslijedio Aukera na položaju gvardijana samostana u Zagre-

³³ Usp. F. HOŠKO, *Franjevačke visoke škole*, str. 373–378.

³⁴ Cijeli se tijek može rekonstruirati na osnovi više spisa koji se čuvaju pod NAZ NDS (OD) 896/1794.

³⁵ Usp. NAZ NDS (OD) 486/1796. Riječ je o popisu svih klerika iz Bosne sastavljenom na zahtjev KUNV-a u ožujku 1796.

³⁶ Usp. NAZ NDS (OD) 40/1795. U katalogu protokola nalazi se regist čiji sadržaj sugerira kako je podnositelj zahtjeva bio KUNV, no ono se nigdje ne spominje. Dakako, prilično je vjerojatno kako su upiti poslani na inicijativu Vijeća.

bu. Duhovni stol se i kod njega zanimao za pitanja smještaja klerika, a osobito uvjeta i prikladnosti s obzirom na već spomenutu činjenicu da su klerici u tom trenutku svi već napustili samostan. Čak je izrijeком bilo postavljeno pitanje na koji su način zagrebački franjevci o njima vodili brigu. Također je članove Duhovnog stola zanimalo je li ijedan od klerika prešao u Veliku, a postavljeno je i pitanje budućeg smještaja onih koji su nastavljali školovanje u Zagrebu. Orlić je trebao odgovoriti može li zagrebački samostan preurediti gornji kat kako bi ga prepustio za smještaj klerika i je li uopće na to spreman, odnosno koji su razlozi eventualnog protivljenja. Zbog toga što je velički gvardijan otežao s odgovorom, Vrhovac je dobivene podatke prosljedio u Budim tek 5. ožujka, o čemu je 9. travnja obavijestio Vijeće koje se žalilo kako još nije dobilo traženo.³⁷

Nakon toga je veći dio 1795. godine prošao bez nekih značajnijih pomaka. Klerici okupljeni u Velikoj 20. kolovoza sami su se obratili Duhovnom stolu, žaleći se na svoju situaciju i tražeći da ujesen započnu s pohađanjem nastave.³⁸ Sudeći prema ponovnim Vrhovčevim intervencijama u prosincu iste godine, ni nakon toga nije došlo do imenovanja profesora koji bi im predavao.³⁹ Klerike je na neki način zastupao požeški podžupan Filip Stržić, a Vrhovac je u svom odgovoru njemu i veličkom gvardijanu naglasio kako se cjelokupan problem upravo rješava pred KUNV-om.⁴⁰

Na sjednici održanoj 29. prosinca Vijeće je razmotrilo Vrhovčev prijedlog i donijelo zaključke o kojima je 21. siječnja 1796. raspravljao Duhovni stol. Na osnovi njih lako je rekonstruirati izvorni oblik kako ga je iznio zagrebački biskup.⁴¹ Njegov prijedlog bio je građen oko dvaju ključnih pitanja: 1) na koji se način mogu postići najbolji rezultati u obrazovanju bosanskih klerika i 2) koliko je izvedivo da već boraveći klerici to ostvare u Zagrebu, odnosno koji bi drugi samostani dolazili u obzir. Naglasak je, prema tome, bio na onim mladićima koji su već polazili na školovanje, premda će se neki prijedlozi, kako će biti prikazano, kretati u okvirima unaprjeđenja cjelokupnog procesa stipendiranja.

Vrhovac je prvom pitanju, koje je bilo i općenitije i u većoj mjeri načelnog karaktera, posvetio kudikamo više prostora. Njegov prvi prijedlog bilo je dispenziranje, odnosno oslobođanje klerika od pohađanja nekih nastavnih razina, osobito gramatičkih i humaniornih razreda u cijelosti, kao i od nekih predmeta sa studija filozofije i teologije. KUNV nije bio sklon prihvaćanju tog prijedloga, pozivajući se na to kako je izvorna nakana vladara, ali i apostolskog vikara, bila da stipendisti obrazovne razine polaze u skladu s propisima koji su vrijedili u Monarhiji. S obzirom na često manjkave rezultate, Vijeće je priznavalo da su neki klerici u tome neuspješni, odnosno već i poodmakle dobi, te da bi se takvima moglo izaći u susret oslobođanjem od pohađanja nekog predmeta, navodeći kao primjer njemački jezik. No, držalo je kako se takve situacije moraju rješavati od slučaja do slučaja, a kako su mnogi stipendisti pokazali i vrlo solidan uspjeh, opće dispenziranje bi im bilo samo na štetu i lišilo ih mogućnosti da steknu kvalitetnu naobrazbu.

³⁷ Usp. NAZ NDS (OD) 314/1795. Int.

³⁸ Usp. NAZ NDS (OD) 879/1795.

³⁹ Usp. NAZ NDS (OD) 1289/1795. Na osnovi dostupne građe mogao bi se sastaviti i detaljniji prikaz boravka bosanskih klerika u Velikoj. Zbog obima ovom se prilikom navode samo osnovne faktografske činjenice koje stoje u direktnoj vezi s naslovnom temom.

⁴⁰ *Ibidem*. Vrhovac je obojici pisao 31. prosinca 1795.

⁴¹ Usp. NAZ NDS (OD) 91/1796. Int.

Osim dispenziranja, Vrhovac je iznio i pomalo radikalnu ideju da se ubuduće iz Bosne dovede dječaci u dobi od devet godina ili čak i mlađi, kako bi se od malih nogu mogli priviknuti na drukčiju disciplinu i običaje koji su vladali u obrazovanju na području Monarhije. KUNV je ocijenio da bi takav postupak teško izvediv i povezan s brojnim poteškoćama, te je kao donja dobná granica postavljena ona od trinaest ili četrnaest godina.⁴²

Zatim su slijedili skupni odgovori na tri točke u kojima je Vrhovac obrazlagao ranije iznesenu ideju da se zgrada kapucinskog samostana u Zagrebu prenamjeni za smještaj i boravak bosanskih klerika. U jednu ruku, biskup je kao pozitivne strane takva smještaja navodio činjenicu da je privatán smještaj, često po mjestima vrlo upitne kvalitete, vezan za svakodnevne brige oko živeži ili odjeće što odvraća fokus stipendista sa školovanja. S druge strane, smatrao je da bi za buduće franjevce bilo poželjno da se od rane dobi navikavaju na redovničku stegu i zajedništvo. Međutim, upozoravao je kako okupljanje velikog broja klerika na jednom mjestu dovodi do toga da se nad njima teško može uspostaviti kvalitetan nadzor što otežava »ispravljanje njihovih sirovih običaja«. ⁴³ Odbacujući ideju privatnog smještaja, predlagao je disperziranje, odnosno razmještanje klerika u manjim grupama po većem broju franjevačkih samostana. Time bi se nad njima zadržao nadzor, a bilo bi se lakše nositi s poteškoćama koje bi neminovno izbile. Gradeći na tome, Vijeće je iznijelo prijedlog sljedećeg rasporeda:

- a) između postojećih klerika trebalo bi izdvojiti sve one koji su slabog školskog uspjeha i one koji su skloni nedisciplini te ih rasporediti u samostane u Zagrebu i Pečuhu. U oba grada postoji studij filozofije i teologije, a ako bi bilo potrebno u proces bi se mogao uključiti i samostan u Szombathelyu. Klerike istih ili sličnih karakteristika, ali koji pohađaju niže obrazovne razine (gramatiku i humaniora) po ovom planu rasporedilo bi se u samostane u Varaždinu i Kaniži. Kada bi dovršili humaniora, i oni bi prešli u jedan od triju spomenutih samostana na nastavak obrazovanja;
- b) klerici opisani kao »boni juvenes« ostali bi u zagrebačkom samostanu;
- c) klerike koji su bili smješteni u Velikoj ili one koji bi pristigli iz Bosne na isti bi se način rasporedilo u Varaždin i Kanižu, ukoliko bi se procijenilo da mogu postati problematični, odnosno u Zagreb, ako bi se pretpostavilo da s njihovim vladanjem ne bi bilo problema;
- d) mlađe klerike se, barem dok ne završe humaniora, ne bi prisiljavalo da u školama nose habit, ali bi se u samostanu morali vladati u skladu s propisima koji ondje vrijede;
- e) klericima bi bilo strogo zabranjeno držanje oružja (!). Ukoliko bi došlo do izraženijeg kršenja discipline, kažnjavanje bi bilo u domeni biskupa čijoj jurisdikciji pripada pojedini samostan. On bi imao pravo u krajnjem slučaju takvog klerika i vratiti u Bosnu.

⁴² Kako su ubuduće iz Bosne dolazili samo zavjetovani franjevci, minimalnom dobi je na kraju postala ona od 16 godina kada je u to vrijeme bilo najranije moguće polagati vječne zavjete. O ustroju triju franjevačkih novicijata u Bosni Srebrenoj tijekom 18. i 19. stoljeća vidi: Robert JOLIĆ, *Novicijat hercegovačkih franjevaca*, Mostar, 2009., str. 12–19.

⁴³ U skladu sa svojim vremenom, Vrhovac je gajio predrasude prema stanovnicima Bosne kao primitivnijima od onih u Monarhiji i takvima da ih je potrebno civilizirati. To će biti još izraženije u njegovim kasnijim intervencijama. S druge strane, u svim disciplinskim sporovima koji su dolazili do njega, redovito je uzimao bosanske klerike u zaštitu čak i kad je priznavao da su krivi.

U zaključku tog dijela KUNV je izrazio uvjerenje kako bi takav raspored utjecao na zagrebačke franjevce da, usprkos proteklim poteškoćama i negativnim iskustvima, i dalje nastave sudjelovati u procesu smještaja stipendista. Vijeće je u zagrebačkom samostanu gledalo velik potencijal već i zbog toga što je ondje nekada postojao filozofsko i teološko učilište, a ranije je boravio i velik broj redovnika. Kako je sada njihov broj opadao, uz obnovu trećeg kata samostanske zgrade, moglo se očekivati da bi bosanski klerici ondje imali sasvim zadovoljavajući smještaj. Ta rečenica navodi nas na zaključak kako je dugoročnim planom KUNV-a i dalje bilo okupljanje svih klerika na jednom mjestu. To potvrđuje i relativno kratak odgovor na drugo od dvaju ključnih pitanja. Kako nije bilo realno očekivati da će obnova spomenutog kata biti gotova do početka školske godine 1796./1797., Vijeće je zaključilo kako klerike treba rasporediti na način opisan u točki a) i tu je zadaću povjerilo samom Vrhovcu i provincijalu Provincije sv. Ladislava. Klerici koji bi ostali u Zagrebu nastavili bi boraviti u privatnom smještaju, ali bi obnovu samostana na svaki način trebalo ubrzati. Vrhovac je o svemu navedenom obavijestio dvojicu provincijala: Inocenta Herczera, provincijala sv. Ladislava, i Alfonza Krchnyáka, provincijala Provincije sv. Marije.

Iako je riječ o odgovoru KUNV-a na njegov prijedlog, lako je uočiti da je Vrhovac pitanje uspješnog školovanja klerika sagledavao na kudikamo široj razini negoli nadležne institucije, pa tako i Vijeće. Pretvaranje Zagreba i tamošnjeg franjevačkog samostana u neku vrstu zasebnog zavoda u kojemu bi i u budućnosti bili okupljeni svi bosanski klerici imalo je svoju logiku. Zagreb je bio blizu Bosne, klerici ondje ne bi bili suočeni s jezičnom barijerom, bile su zastupljene sve razine školovanja i mogao se očekivati kvalitetan nadzor nad njima. Kao akutan problem nametalo se pitanje materijalnih prilika koje su se pogoršavale uslijed dvaju ratova (1788. – 1791. protiv Osmanlija i od 1792. godine protiv Francuske), a što je imalo značajnog odraza na franjevački samostan. Vijeće se obnovom trećeg kata nadalo trajno riješiti pitanje smještaja. Središnju ulogu Zagreba u planovima za budućnost potvrđuje i popis ostalih samostana koji su u danom trenutku trebali poslužiti kao (očigledno samo privremena) odredišta aktualno boravećih klerika. Samostani u Varaždinu, Kaniži i Pečuhu su, kao i zagrebački, pripadali Provinciji sv. Ladislava. Sombateljski je čak i u takvim planovima trebao poslužiti tek kao krajnje rješenje za studente filozofije i teologije, ako bi se kapaciteti Zagreba i Pečuha pokazali nedostatnima. Nastojanje Vijeća da proces ostavi u što užim administrativnim okvirima dovelo je do toga da su i klerici koji su već godinu dana u Velikoj čekali preseljenje u Požegu trebali biti preraspoređeni, odnosno da se na Provinciju sv. Ivana Kapistrana više nije računalo. Vijeće je i u pogledu vremenskog trajanja zauzimalo konzervativan stav prema kojemu su klerici trebali redovito pohađati čak četiri razine ukupnog trajanja jedanaest do dvanaest godina.

Time su Vrhovčevi prijedlozi usvojeni samo djelomično i to uz uvjerenje da će i to biti privremeno. Zagrebački je biskup bio uvjeren kako bi se stipendiranje bosanskih klerika moglo dovesti u red i učiniti djelotvornim jedino ukoliko ga se vremenski skрати, a njegove polaznike stavi pod čvršći nadzor koji bi ipak odgovarao njihovoj redovničkoj naravi. Pritom je uzimao u obzir realne činjenice kao što su stanje obrazovnih institucija u Bosni Srebrenoj, prosječno viša dob klerika u odnosu na njihove suučenike u zagrebačkoj gimnaziji ili materijalne poteškoće njihova okupljanja na jednom mjestu. Stoga je njegov prijedlog išao u smjeru dispenciranja klerika od znatnog dijela gradiva i njihova disperziranja u

više franjevačkih samostana. Iako nam nije dostupan izvorni Vrhovčev tekst, na osnovi odgovora Vijeća može se zaključiti kako u njemu nije bio iznesen nekakav konkretan prijedlog koji bi precizirao samostane ili poimenično navodio klerike koji su već uživali stipendiju. Biskup je očito iznio plan za koji je držao da bi predstavljao dugoročno rješenje pa ga je ostavio u načelnim okvirima. Jedinom dvojbom ostaje na koji je način zamislio provođenje disperziranja klerika: bi li određena manja grupa klerika cijelo vrijeme boravila na jednom mjestu ili bi dobivali premještaj ovisno o razini koju pohađaju, te je li i on računao samo na Provinciju sv. Ladislava ili je imao u vidu i ostale franjevačke provincije u ugarskom dijelu Monarhije.

Ostatak godine protekao je u pokušajima da se u što većoj mjeri provede plan KUNV-a. Herczer je svoje odgovore poslao 8. veljače.⁴⁴ Ideju o smještaju dijela bosanskih klerika u Varaždin odbacio je kao neizvedivu, navodeći kako ondje u novicijatu borave kandidati Provincije sv. Ladislava. U Kaniži se moglo osigurati tri ili četiri mjesta, a u Pečuhu šest ili sedam i to za čak tri razine (humaniora, filozofiju i teologiju). Vezano za smještaj u samostanima u ta dva grada, Herczer je upozorio kako se ondje nastava gramatike odvija na mađarskom jeziku koji klerici ne znaju, tako da bi sve polaznike te razine trebalo smjestiti u Zagrebu. U vezi s preuređenjem jednog kata za smještaj bosanskih klerika, izjavio je kako ne vjeruje da će za tu svrhu imati dostatna sredstva i da bi se obnova mogla otegnuti. Drugi provincijal, Krchnyák, Vrhovcu je odgovorio 16. veljače iz Požuna, javljajući kako je prema podacima koje je dobio od sombateljskog gvardijana ondje moguće smjestiti trojicu, maksimalno četvoricu klerika.⁴⁵ Prikupivši na taj način tražene podatke, Vrhovac je 18. veljače pisao Vijeću.⁴⁶ U tom je trenutku raspolagao podacima za devetnaesticu klerika. Od te brojke njih čak trinaest trebalo je upisati gramatiku, a tek su šestorica bili polaznicima neke od ostalih razina.⁴⁷ Uzevši u obzir pitanje jezične barijere i smještaja novicijata u Varaždinu, Vrhovac je kao jedino izvedivo rješenje predložio da se tu šestoricu pošalje ili sve u Pečuh ili po trojicu u Pečuh i u Szombathely, dok će se preostale morati uputiti u Zagreb i stoga ubrzati obnovu tamošnjeg samostana. Vijeće očigledno nije usvojilo te argumente, nego je u svom odgovoru 8. ožujka zatražilo da se nađe načina kako bi se slijedio izvorni prijedlog prema kojemu bi gramatisti bili raspoređeni u Zagreb, Varaždin i Kanižu.⁴⁸ Za Kanižu je navedeno kako se ondje ipak govori i hrvatskim jezikom, pa bi klerici mogli naučiti mađarski i na taj se način uključiti u nastavu.⁴⁹ Za obnovu samostana javljeno je da će se obratiti na vladara kako bi se dobio dio potrebnih sredstava. Od Vrhovca je ponovno zatraženo da organizira provedbu svega rečenoga.

Zagrebački je biskup ponovno prionuo izvršavanju tog zadatka i dana 1. travnja od zagrebačkog gvardijana Orlića dobio nepovoljan odgovor prema kojemu je stanje samostana

⁴⁴ Usp. NAZ NDS (OD) 238/1796.

⁴⁵ Usp. NAZ NDS (OD) 276/1796.

⁴⁶ Usp. preposljednju bilješku.

⁴⁷ Na istom se mjestu čuva i poimenični popis. Na njega su naknadno umetnuta još dva imena o kojima je Vrhovac očigledno bio obaviješten nakon što je poslao odgovor Vijeću. Riječ je o dvojici studenata teologije, a ukupan broj klerika prema tome iznosio je 21.

⁴⁸ Usp. NAZ NDS (OD) 455/1796. Int.

⁴⁹ »(U)bi etiam in parte lingua Croatica viget ac cuius adjutorio seu germanicam, seu hungaricam condiscere possunt.«

bilo kudikamo gore negoli se ranije procjenjivalo.⁵⁰ Prema njemu, samostan nije bio adekvatan ni za prijem vlastitih redovnika, a kamo li smještanja povećeg broja bosanskih klerika. Također, Orlić je izjavio kako će s njihovim uzdržavanjem ponovno biti problema jer je trenutačan iznos stipendija nedovoljan da bi se pokrili svi troškovi te je zamolio Vrhovca da se založi za njihovo povećanje. Vrhovac je Orličeve zaključke predstavio kao točne i opravdane, a jednako tako bio je mišljenja kako se i premještaj klerika u Szombathely i Pečuh treba odgoditi do početka sljedeće školske godine.⁵¹ Sve je navedeno izvorni plan Vijeća činilo sve više neizvedivim i ono je stoga ponovno u planove uključilo Provinciju sv. Ivana Kapistrana. Na sjednici 19. travnja donesen je zaključak kojim dvanaestorica klerika smještenih u samostanu u Velikoj ima zajedno s lokalnim franjevcima prijeći u Požegu i ondje upisati gimnaziju.⁵² Napokon, 7. lipnja Vijeće je još jednom pisalo Vrhovcu.⁵³ Budući da je premještajem u Požegu riješeno pitanje smještaja najvećeg broja klerika, Vijeće je držalo da ne postoje prepreke da se četvorica ili petorica od preostale grupe smjeste u zagrebački samostan. Osim toga, bila su pronađena dodatna sredstva za obnovu samostana, čime je Vijeće smatralo da će se ona uspješno privesti kraju. Unatoč tomu, Orlić je i dalje odbijao prihvatiti smještaj klerika.⁵⁴ Navodio je kako se odluke Vijeća tiču samo franjevacu među njima pa je od preostalih stipendista jedino u obzir dolazio Franjo Dobretić. Podsjećajući na sve probleme koji su proizašli zbog njegove nediscipline, kategorički je odbacio mogućnost da se Dobretića vrati u samostan. Pritom je podsjećao kako je Vijeće ranije jamčilo da se od zagrebačkih franjevaca neće tražiti da prime nedisciplinirane klerike, nego da će ih se prerasporediti u Pečuh ili Szombathely, što je predlagao da se učini i s Dobretićem. Duhovni stol podupro je tu ideju i u tom smislu pisao je i Herczeru kao provincijalu Provincije sv. Ladislava i KUNV-u tražeći da podrže premještaj tog klerika u Pečuh.⁵⁵ U međuvremenu je Karlovačko-varaždinska generalkomanda više puta javila kako će isplatiti svotu od 1344 forinte na ime troškova obnove samostana u Zagrebu,⁵⁶ no izgleda da je do toga došlo tek u studenom što je bilo prekasno kako bi se zgrada osposobila za predstojeću školsku godinu.⁵⁷

Plan KUNV-a o (pre)rasporedu klerika u samostane Provincije sv. Ladislava na taj se način izjalovio, a jedinim organizacijskim iskorakom bilo je uključivanje u proces i drugih franjevačkih samostana osim zagrebačkoga. Težnja da se ta mreža ne širi previše i da se Zagreb zadrži kao glavno odredište ponovno će dovesti u pitanje održivost postavljenog sustava, osobito kada se broj novopridošlih stipendista povećao. U veljači 1798. godine u nekoliko je grupa u Zagreb došlo jedanaest franjevačkih klerika.⁵⁸ Prema jednom izvještaju iz travnja iste godine sedmorica su bila poslana u Varaždin, a četvorica zadržana u

⁵⁰ Usp. NAZ NDS (OD) 485/1796.

⁵¹ *Isto*. Vrhovac je Vijeću pisao 7. travnja.

⁵² Usp. NAZ NDS (OD) 625/1796. Int.

⁵³ Usp. NAZ NDS (OD) 869/1796. Int.

⁵⁴ Usp. NAZ NDS (OD) 990/1796.

⁵⁵ *Isto*.

⁵⁶ To je učinjeno 19. srpnja 1796. (usp. NAZ NDS (OD) 949/1796.) i 18. listopada 1796. (usp. NAZ NDS (OD) 1250/1796.).

⁵⁷ Usp. NAZ NDS (OD) 1361/1796. Int. Ta je odluka napokon potvrđena u jednom dopisu Generalkomande o kojemu je Duhovni stol raspravljao na sjednici 23. prosinca. Usp. NAZ NDS (OD) 1412/1796.

⁵⁸ Poimenični popis se, među drugim dokumentima, nalazi pod NAZ NDS (OD) 339/1798.

Zagrebu.⁵⁹ S njihovom disciplinom nije bilo problema, no postavilo se pitanje ponovnog slabog školskog uspjeha. Iz tog razloga KUNV je 24. srpnja 1798. godine tražio od Vrhovca da obavi inspekciju i utvrdi zbog čega klerici ne pokazuju napredak te na koje bi se načine to moglo popraviti. Ne bez ironije, Vrhovac se ispričao da spomenuta inspekcija nije u njegovoj nadležnosti, a da se o metodama poboljšanja izjasnio već 1795. godine pa – uz očiti sarkazam – ponizno moli da se spomenuti prijedlog uzme u razmatranje.⁶⁰

Ukoliko je Vijeće ponovno i razmatralo Vrhovčeve ideje, lako je zaključiti kako je i dalje ustrajalo u tome da klerici obrazovanje polaze što je više moguće u cijelosti, kao i da broj samostana u kojima će biti smješteni ostane ograničen. Na taj zaključak ukazuje niz spisa koje je Duhovni stol priredio tijekom zime 1799./1800. godine na zahtjev Vijeća uslijed molbe Bosne Srebrene da se stipendije dodijele osmorici novih klerika.⁶¹ U njima se raspravljalo na koji bi se način moglo stipendijama opskrbiti osmoricu klerika koje je Bosna Srebrna kanila povući s talijanskog prostora, gdje uslijed prodora Francuza njihov položaj i smještaj više nisu bili sigurni. Nakon više mjeseci rješenje je nađeno u oduzimanju stipendija četvorici preostalih bosanskih kandidata za svjetovno svećenstvo, a na dnevnom redu našlo se pitanje dispenciranja klerika od nekih predmeta ocijenjenih nepotrebnima.⁶²

Kada se podvuče crta, na prijelazu stoljeća od dvaju temeljnih Vrhovčevih prijedloga donekle je zaživjela praksa raspoređivanja klerika u više samostana, što se parcijalno može pratiti u izvorima. Premještanji su se događali najčešće pri prelasku klerika s nižih na više razine školovanja. Tako su, primjerice, još u listopadu 1799. godine Petar Martinčević i Mijo Nikolić, dovršivši u Požegi humaniora, na studij filozofije bili premješteni u Pečuh.⁶³ Isti je raspored u listopadu 1801. godine određen i Filipu Šeremetu, Franji Šimkiću i Šimunu Topaloviću.⁶⁴ Provincijal Provincije sv. Ladislava Petar Pethő od KUNV-a je početkom 1802. godine zatražio da se trojicu klerika iz Varaždina nakon dovršetka humaniora na studij filozofije premjesti u Požun ili Peštu.⁶⁵ Prvi odgovor KUNV-a bio je negativan jer je Rudolf Karevič, provincijal Provincije sv. Marije kojoj su pripadali navedeni samostani, javio da u samostanu u Pešti trenutačno ne postoji nikakvo učilište, dok se u Požunu održava studij teologije.⁶⁶ No, u kolovozu je KUNV promijenio tu odluku i spomenute klerike odlučio smjestiti u Požun.⁶⁷ U rujnu je iz Požege, s humaniora na fi-

⁵⁹ Usp. NAZ NDS (OD) 515/1798. Int.

⁶⁰ Usp. NAZ NDS (OD) 1009/1798. Int., gdje se čuvaju kopije dopisa KUNV-a i Vrhovčeva odgovora.

⁶¹ Usp. NAZ NDS (OD) 87/1800. Duhovni stol tražene podatke sumirao je na sjednici održanoj 24. siječnja 1800., a KUNV je svoje zahtjeve poslao 10. prosinca 1799.

⁶² Usp. NAZ NDS (OD) 871/1800. Int. Riječ je o dopisu KUNV-a Vrhovcu upućenom 1. kolovoza 1800. Vijeće je javilo kako će se o dispenciranju raspravljati naknadno, a također je uputilo zagrebačkog biskupa da opomene apostolskog vikara u Bosni da ubuduće ne šalje klerike prije negoli im se iz Monarhije odobre stipendije.

⁶³ Usp. Arhiv Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda u Zagrebu (dalje: AHFPZ), *Acta studentium ex Bosnia 1784.–1841.* (= A-VIII-3a), 1800. – 14. I.

⁶⁴ Usp. AHFPZ A-VIII-3a, 1801. – 13. X.

⁶⁵ Usp. AHFPZ A-VIII-3a, 1802. – 6. IV.

⁶⁶ Dopis KUNV-a od 20. srpnja 1802. kao i Karevičevo pismo od 25. lipnja čuvaju se pod AHFPZ A-VIII-3a, 1802. – 20. VII.

⁶⁷ Usp. AHFPZ A-VIII-3a, 1802. – 6. X. Klerici koji su dobili premještanje bili su Marko Pavličević, Stjepan Kristićević i Stjepan Karlović.

lozofiju, u Zagreb poslan i Franjo Ostojić st.⁶⁸ Ovaj sumirani prikaz poznatih premještaja dokazuje da je sustav prema kojemu klerici niže razine pohađaju u jednom, a više razine u drugom samostanu očigledno uspješno funkcionirao. Ta je podjela u određenoj mjeri slijedila i jezičnu granicu jer su samostani nižih razina bili smješteni na hrvatskom govornom području (Varaždin i Požega), dok se na više razine, koje su se izvodile na latinskom jeziku, klerike moglo slati i u Pečuh, Szombathely i Požun, mjesta ponajprije mađarskog ili njemačkog jezika u svakodnevnoj uporabi. Zaseban slučaj predstavljao je Zagreb gdje se moglo polaziti školovanje svih razina, ali koji je u prvom desetljeću 19. stoljeću, u odnosu na realne mogućnosti i kapacitete, sudjelovao u relativno skromnom opsegu s obzirom na ponovnu prenamjenu samostanske zgrade za potrebe vojne bolnice.⁶⁹ S druge strane, ništa u postojećim izvorima ne upućuje na to da se razmatralo uključivanje još ponekog samostana. Raspoloživi izvori u tih nekoliko godina ne dozvoljavaju precizno praćenje školovanja čak ni onih klerika koji su dobivali stipendije.

Novi poteškoće – novi prijedlog 1808. godine

Usljedilo je razdoblje od nekoliko godina u kojima nije bilo primanja novih klerika iz Bosne. Uzroke tomu valja potražiti u opisanom sustavu koji jednostavno nije bio pogodan za prihvaćanje većeg broja klerika, kao i u aferi s obrazovanjem jedne grupe klerika u Padovi.⁷⁰ U tom razdoblju broj franjevac Bosne Srebre je, nakon krize potkraj 18. stoljeća, počeo rasti povećavanjem broja novaka, što je upravu provincije ponovno dovodilo u probleme kako ih sve uputiti na školovanje. Tijekom 1802. godine u tom su smislu napravljeni neki koraci prema napuljskom kralju i Kongregaciji za širenje vjere (Propagandi), no bez većeg uspjeha.⁷¹ Glavnim odredištem obrazovanja mladih bosanskih franjevaca postala su učilišta u ugarskom dijelu Habsburške Monarhije. Nakon što je bosanski provincijal Augustin Pejčinović na stipendiju poslao trojicu novih klerika 1804. godine, njegov nasljednik Mato Ivekić je, tijekom svog drugog mandata na toj službi, također želio učiniti isto, ali se susreo i s problemom povratka klerika.⁷² Krajem 1805. i početkom 1807. godine Savu je radi školovanja u nekoliko mahova prešlo ukupno devetnaest klerika, što je

⁶⁸ Usp. AHFPZ A-VIII-3a, 1802. – 21. IX.

⁶⁹ Tako je vojna bolnica ondje bila smještena nekoliko mjeseci 1802. godine te godinu dana tijekom 1805. i 1806. Usp. P. CVEKAN, *Kaptolski franjevci*, str. 96.

⁷⁰ Najopsežniji opis te afere donosi S. DŽAJA, *Katolici u Bosni*, str. 214–223. Pritom je autor dodatno probudio i izvorima potkrijepio zaključke koje je iznio Vrdoljak, 1961: 73–75. Riječ je o prevari koju je učinio makarski kanonik Ivan Josip Pavlović Lučić, koji je hineći da je apostolski vikar Grgo Ilijić Varešanin, u Padovu na račun Bosne Srebre poslao šestoricu Makarana. S druge strane, u literaturi su zastupljena i gledišta prema kojima je Pavlović Lučić samo pomagao Ilijiću, koji je bio pravi začetnik te ideje, želeći u nove župe koje je osnovao namjestiti svjetovno svećenstvo. Vidi opširnije u: Mijo Vjenceslav BATINIĆ, *Djelovanje franjevaca u Bosni i Hercegovini za prvih šest vijekova njihova boravka, svezak III. Provincija (1700 – 1835)*, Zagreb, 1887. str. 175 i Ignacije GAVRAN, *Suputnici bosanske povijesti: sedam stoljeća djelovanja bosanskih franjevaca*, Sarajevo – Zagreb, 2007., str. 112–114. Na tome je tragu i Julijan JELENIĆ, *Kultura i bosanski franjevci, II. svezak (1780. – 1878.)*, Sarajevo, 1915., str. 87.

⁷¹ Usp. J. JELENIĆ, *Izvori*, str. 75–77.

⁷² Prepiska između Ivekića i KUNV-a u proljeće 1806. godine se nalazi u: J. JELENIĆ, *Izvori*, str. 86–87. Budući da su neki klerici otezali s povratkom, Ivekić je poslao Pejčinovića u Budim, gdje se ovaj 16. listopada 1806. osobno obratio KUNV-u, tražeći s jedne strane odobrenje Vijeća za slanje novih klerika, a s druge njegovu pomoć u povratku onih koji su dovršili školovanje. *Isto*, str. 98–99.

uz trojicu pristiglih 1804. godine ukupan broj novih stipendista podiglo na dvadeset i dva.⁷³ Ponovno se problematičnim pokazao njihov razmještaj. Kada je Vijeće 21. listopada 1806. godine dalo Pejčinoviću pristanak za primanje desetorice novih klerika, uputilo ga je da se obrati provincijalu Provincije sv. Ladislava, koji se trebao pobrinuti za njihov smještaj i razmještaj.⁷⁴ U nepoznatom trenutku došlo je do promjene te odluke i umjesto novih, u zagrebački i varaždinski samostan poslana su petorica klerika iz grupa pristiglih 1804. i 1805. godine.⁷⁵ Od novopridošlica u listopadu 1807. godine su još samo dvojica upućena u Zagreb.⁷⁶ Svi ostali smješteni su u Požegu. Budući da su svi novi stipendisti morali po-
 hađati neku od nižih razina, samostani u Szombathelyu, Požunu i Pečuhu ostali su izvan tog procesa. Južno od Drave je, pak, raspored bio poprilično neujednačen. Kako je već navedeno, dvojica klerika boravila su u Varaždinu, petorica u Zagrebu, a čak petnaestorica u Požegi. Sve je to samo po sebi jamčilo izbijanje novih disciplinskih poteškoća u čije je rješavanje ponovno bio uključen biskup Vrhovac.

Formalni poticaj došao je od samog vladara do kojeg su doprle glasine o problemima s kojima se susreću bosanski klerici smješteni u Požegi. Vrhovac se osobno uputio u Požegu i ondje je tijekom 20. i 21. lipnja 1808. godine obavio istragu koja je uključivala i razgovore sa samostanskim gvardijanom i vikarom te pojedinačna ispitivanja svih klerika, nakon čega je biskup, kako sam govori, proglasio presudu (»publicavi sententiam Bosnensibus«) i time dovršio svoju misiju.⁷⁷

Po povratku u Zagreb Vrhovac je sastavio opširno izvješće i poslao ga Franji I.⁷⁸ Njegov se sadržaj može razdijeliti u tri cjeline. U prvoj je Vrhovac kratko i uopćeno ponovio

⁷³ Usprkos tolikom broju klerika, podatci o njihovu dolasku iz onog vremena su šturi i nepotpuni te ih se može rekonstruirati na osnovi analize dokumenata različite provenijencije i datiranja. Polaznu točku čine knjige oblačenja triju bosanskih samostana u kojima se navode stupanja klerika u novicijat i kasnijeg polaganja vječnih zavjeta. Njihovom analizom dolazi se do podataka o tome da su tijekom 1805. novicijat dovršila samo trojica klerika u Fojnici, a tijekom 1806. ukupno desetorica u Fojnici i Kraljevoj Sutjeski. Tijekom iste godine u samostanima u Kreševu i Kraljevoj Sutjeski u novicijat stupila su još sedmorica klerika od kojih su šestorica iduće godine položila vječne zavjete. Usp. R. JOLIĆ, *Novicijat*, str. 48 i 89–90 za novicijate samostana u Kreševu, odnosno Fojnici, te Arhiv franjevačkog samostana u Kraljevoj Sutjeski (dalje: AFSKS), Vidi: Zapisnici razni, Zp. 1, Knjiga novaka, *ad diem*. Imena svih 19 klerika se nalaze na popisima stipendista o kojima će više govora biti kasnije. Prelazak petorice klerika preko Save, bez detaljnog navođenja imena, ubilježen je u kronici broskog samostana 2. siječnja 1807., te još šestorice tijekom listopada iste godine. Usp. *Kronika Franjevačkog samostana u Brodu na Savi: Zapisnik ili Knjiga bilješki Samostana Presvetog Trojstva u Brodu u Slavoniji*, sv. II (1806. – 1834.) (dalje: KFSB, sv. II) (prir. Josip BARBARIĆ; ur. Egidije Stjepan BIBER), Slavonski Brod, 1995., str. 28–29 i 46–47. Protokoli Bosne Srebrene za klerike zavjetovane 1806. bilježe da su devetorica poslana u Brod krajem te iste godine, a jedan je zbog bolesti onamo pošao naknadno. Usp. Arhiv Franjevačke provincije Bosne Srebrene (dalje: AFPBS), *Protocollum Provinciae Bosnae Argentinae*, sv. II 1793. – 1835., str. 235. Podatak je u protokole unesen 4. ožujka 1807., no ponovno bez navođenja imena klerika, tako da nije moguće utvrditi koji je od njih bio bolestan.

⁷⁴ Usp. J. JELENIĆ, *Izvori*, str. 99–100.

⁷⁵ Trojica su 21. studenoga 1806. stigli u Zagreb. Usp. AHFPZ A-VIII-3a, 1806. – 16. XII., a dvojica dan kasnije u Varaždin. Usp. *Isto*, 1806. – 23. XII.

⁷⁶ Usp. KFSB, sv. II, str. 46–47.

⁷⁷ Usp. M. VRHOVAC, *Dnevnik*, str. 320–321.

⁷⁸ Izvorni njemački tekst u Beču je pronašao i objavio Tomo MATIĆ, *Prijedlog biskupa Vrhovca o reformi školovanja bosanskih franjevac*, Zagreb, 1931., str. 3–8. Hrvatski prijevod donosi S. DŽAJA, *Katolici u Bosni*, str. 144–147. Datiranje tog dokumenta je 5. srpnja 1808. U svom *Dnevniku* Vrhovac ne spominje odašiljanje tog izvještaja, nego navodi kako je dan kasnije, tj. 6. srpnja izvještaj (*Relationem*) o bosanskim klericima poslao KUNV-u. Usp. M. VRHOVAC, *Dnevnik*, str. 324–325. Slanje tog izvještaja potvrđuje i dopis Vijeća

povijest i dotadašnji tijek cjelokupnog procesa, ispuštajući pritom spomenuti osvajačke planove Josipa II. ili ideju školovanja svjetovnih svećenika iz Bosne. U tom uvodnom dijelu pobrojani su i osnovni problemi: jezična barijera, relativno visoka dob klerika i slabo predznanje te nedostatna odgojna i redovnička formacija s kojima dolaze iz Bosne.⁷⁹ Na kraju te cjeline, Vrhovac je spomenuo i izazove koji se stavljaju pred klerike, upozoravajući na okolnost da školovanje moraju započinjati od početka, pri čemu im to sigurno nije jednostavno s obzirom da se nalaze u okruženju djece često i više nego dvostruko mlađe od njih. Dakako, najvećim je problemom držao inzistiranje na pohađanju školovanja u cijelosti, što traje dvanaest godina. Na taj način dolazi do toga da se u Bosnu vraćaju u već podmakloj dobi između tridesete i trideset pete godine.

Opisavši na taj način uzroke slabog školskog uspjeha klerika, Vrhovac je u sljedećem dijelu istaknuo konkretne posljedice svega navedenoga. Taj je dio sam podijelio u tri točke. Kao prvo, istaknuo je da se zbog jezične barijere klerike može rasporediti samo na tri lokacije gdje se istodobno nalaze i franjevački samostani i javne škole.⁸⁰ Uslijed toga broj bosanskih klerika smještenih unutar jednog samostana postaje prevelik, što u kombinaciji s malim brojem lokalnih franjevaca dovodi do gubitka svakog autoriteta i poslušnosti. Druga se točka bavila nastavnim planom i programom. Budući da se nastava odvijala u javnim školama, klerici su trebali slijediti i polagati njihov program koji je obilovao predmetima koji će im u kasnijem pastoralnom radu u Bosni biti od male ili nikakve koristi. Iz svega toga slijedilo je treće: »Ovi pitomci kroz takav četverogodišnji tok studiranja najmanje se pripreme upravo za ono za što su određeni – za pastoralni rad.«⁸¹

U završnom dijelu Vrhovac, na osnovi svega što je dotada prikazao, u pet točaka (3+2) iznosi prijedloge kojima bi se poboljšala trenutna situacija i mogli ostvariti zadani ciljevi. Prve tri točke smjerale su postavljanju cjelokupnog procesa na nove osnove i u njima su sadržane ideje koje je Vrhovac zagovarao još od 1791. i 1795. godine. Najprije je ponovno istaknuo potrebu raspoređivanja klerika u manjim grupama u više samostana. U tom pogledu izrazio je uvjerenje da će to biti lakše izvedivo čim oni u najvećoj mjeri gramatiku i humaniora budu završavali još u Bosni. Druga točka ticala se nastavnog gradiva, a smjerala je tomu da se dispenziranjem od brojnih predmeta trajanje ukupnog školovanja skрати na šest do osam godina. Radi što lakšeg ostvarivanja te nakane, biskup je iznio prijedlog prema kojemu bi se gradivo nižih razina i filozofije polazilo unutar samog samostana. Treća je točka predlagala da klerici u samostanima ne budu podvrgnuti samo redovničkim obvezama, nego da se i vježbaju u pastoralizaciji, katehezi i budu upućivani u dijeljenje sakramenata. Da bi se sve navedeno moglo ostvariti i nastaviti u budućnosti, Vrhovac je držao da se trebaju provesti još dvije točke prijedloga. Jedna od njih zahtijevala je da svaki

upućen na provincijala Herczera. Usp. AHFPZ A-VIII-3a, 1808. – 26. VII. Dakako, nameće se pitanje je li riječ o dvama različitim izvještajima ili samo o dvjema verzijama jednog te istog teksta. Analiza dopisa KUNV-a upućenog Herczeru sugerira da im je sadržajno preklapanje bilo vrlo veliko.

⁷⁹ »Štoviše, najveći dio njih imao je već ukorijenjene mane i loše navike svojstvene nekultiviranim narodima. U novicijatu, koji provode kroz jednu ili dvije godine u jednom od samostana bosanske provincije, čita se samo Regula, pjeva u koru i obavljaju tjelesne samostanske vježbe. Tako su (jer u tim zemljama nema škola) naučili sasvim slabo, a i to najvećim dijelom pogrešno, samo hrvatski čitati i pisati.« Cit. S. DŽAJA, *Katolici u Bosni*, str. 145.

⁸⁰ Nisu navedeni, ali je Vrhovac očigledno ciljao na Zagreb, Varaždin i Požegu.

⁸¹ S. DŽAJA, *Katolici u Bosni*, str. 146.

samostan između svojih kadrova izabere jednog prikladnog redovnika koji bi nadzirao kako obrazovanje tako i odgoj klerika te o tome podnosio redovita izvješća. Druga se ticala materijalnih pitanja za koja je izneseno da su usprkos iznosu stipendije od 200 ft. godišnje neadekvatno riješena, pa je sugerirano njezino povećanje za još 50 ft. Posebno je istaknuta nabavka habita kao značajno materijalno opterećenje za klerike jer su zbog neimaštine većinom hodali u iznošenoj i otrcanoj redovničkoj odjeći, što je utjecalo i na njihovo samopouzdanje.

Sve navedeno pokazuje da Vrhovac u biti nije iznio ništa što već nije predlagao deset godina ranije. Ponovno nailazimo na glavne elemente: disperziranje klerika po većem broju samostana, dispenciranje od nepotrebnih dijelova gradiva i veći nadzor, ali i sudjelovanje u redovničkom formiranju od strane provincija domaćina. Zapravo, poboljšavanje materijalne situacije bio je jedini novi moment, ni najmanje neočekivan u svjetlu rastuće inflacije zbog ratnih zbivanja.

Da su ti prijedlozi doživjeli uspjeh, svjedoči analiza pojedinačnih školskih putova klerika koji su u sljedećim desetljećima dobivali stipendije i dovršavali svoje obrazovanje u Habsburškoj Monarhiji. Kada se izuzmu oni koji su zbog bolesti morali prekidati školovanje i kojima je stipendija zbog određenih razloga bila oduzimana ili su je sami napuštali, može se utvrditi kako se prosječno trajanje školovanja skratilo i približilo broju godina koje je predlagao Vrhovac, kao i da su klerici najveći dio gramatičkog i humaniornog obrazovanja dovršavali u Bosni. Raspored, trajanje i pohađane obrazovne razine mogu se pratiti na osnovi tablica koje je KUNV sastavljao uoči početka svake školske i akademske godine. Iz njih se lako može uočiti i kako se broj samostana postupno povećavao. Kako bi čak i puko nabranje svih klerika i mjesta njihova boravišta i školovanja zauzimalo golem prostor, ovom prilikom bit će dovoljno fokusirati se na nekoliko prvih tablica rasporeda koje ionako predstavljaju novinu u izvorima u usporedbi s prethodnim razdobljem.

Podatci dostupni u njima dragocjeni su jer se tiču upravo dvaju glavnih načela na kojima je Vrhovac gradio svoje prijedloge – više puta spominjanih disperziranja, odnosno raspoređivanja manjih grupa klerika u veći broj samostana, te dispenciranja, tj. oslobađanja klerika od pohađanja nekih predmeta ili čak i razina s ciljem skraćivanja ukupnog trajanja školovanja. Premda ne sadrže podatke o predmetima ili uspjehu, iz tablica rasporeda vrlo se lako iščitavaju podatci o kontinuiranom porastu samostana koji su im služili i kao boravište, a često i kao mjesto obrazovanja. U trenutku Vrhovčeva posljednjeg prijedloga klerici su, kako je rečeno, bili smješteni u svega tri samostana (Požega, Zagreb i Varaždin), a svega su još tri u nekom trenutku ugostili manji broj stipendista (Pečuh, Szombathely i Požun).

Premda nije riječ o tablici u punom smislu te riječi, kao odlično polazište za ovu analizu može poslužiti jedan raspored koji je KUNV dana 2. listopada 1810. godine poslao na adrese više provincijala različitih franjevačkih provincija.⁸² Njegovim iščitavanjem vidljivo je kako je u proces bio uključen i franjevački samostan u Brodu, gdje su dvojica klerika dovršila humaniora i odakle su na studij filozofije bili upućeni u Baju. Zajedno s njima onamo je na istu razinu upućeno još pet klerika iz Požege. Druga dvojica klerika u

⁸² Usp. AHFZPA-VIII-3a, 1810. – 2. X. Ta je verzija bila upućena Provinciji sv. Ladislava.

Brodu završila su gramatiku pa su na humaniora poslani u Pečuh. U rasporedu kao mjesta boravka spominju se još i samostani u Zagrebu i Varaždinu, ali su ondje seobe bile minimalne zato što je ukupna brojka bila malena, a klerike koji su tek započinjali s obrazovanjem trebalo je rasporediti u Brod. Na taj je način sve veću ulogu preuzimala provincija sv. Ivana Kapistrana, kojoj su pripadali samostani u Brodu i Baji.

U sljedećim godinama KUNV nije slao takve zbirne popise, nego su potrebna preraspoređivanja činjena od slučaja do slučaja.⁸³ Također, valja upozoriti da komunikacija između Vijeća i ostalih strana uključenih u proces (lokalnih franjevačkih provincija i biskupija) još nije bila centralizirana. Drugim riječima, KUNV je pojedinim provincijalima ili biskupima slao podatke samo o onim klericima koji su trebali doći na njihovo jurisdikcijsko područje ili iz njega otići. Kako je građa korištena u ovom radu vezana isključivo za Zagreb kao središte biskupije i Provincije sv. Ladislava, to zasad nije moguće utvrditi kada su se u razdoblju 1808. – 1814. u proces uključili samostani koje nalazimo na prvoj pravoj tablici rasporeda sastavljenoj uoči početka školske godine 1814./1815.⁸⁴ Od te godine KUNV je na sve adrese slao skupne podatke o rasporedu svih klerika (iznimke su vrlo rijetke!) i na taj je način te informacije vrlo lako pratiti i ujednačiti. Tablice su obično sadržavale podatke o prethodnom mjestu boravišta, onome koje se određuje za iduću školsku ili akademsku godinu, o obrazovnoj razini koju pojedinac pohađa i podatke o financijskom uzdržavanju, a povremeno su se javljale i neke opaske vezane uz izvanredne situacije kao što su bolest i slično. Iz spomenute tablice tako saznajemo raspored i za školsku godinu 1813./1814. te onaj predviđen za školsku godinu 1814./1815.

Za prvospomenutu školsku godinu raspored je bio sljedeći: trojica klerika studij teologije pohađali su u Székesfehérváru na području Provincije sv. Marije, a ondje su dvojica završila i humaniora. U Mohaču, čiji je samostan pripadao Provinciji sv. Ivana Kapistrana, šest je klerika pohađalo teologiju. Šestorica su boravila u Baji, po trojica u Zagrebu i Pečuhu te petorica u Požegi. Raspored za sljedeću godinu previđao je uključivanje samostana u Vukovaru i Szombathelyu. Kako je zbog različitih razloga često dolazilo do naknadnih premještaja, preciznije podatke o stvarnom boravku lakše je rekonstruirati na osnovi tablice rasporeda za iduću školsku godinu.⁸⁵ Iz nje proizlazi kako su tijekom školske godine 1814./1815. klerici nastavu polazili u sljedećim samostanima: Székesfehérvár (7), Pečuh (2), Osijek (1), Szombathely (5), Baja (2), Požega (5) i Mohač (1).⁸⁶ Njima treba pridodati još trojicu klerika koji su u Vukovaru dovršili studij teologije i ukupno školovanje, a čija se imena ne nalaze u planu rasporeda za školsku godinu 1815./1816. Za nju je KUNV predvidio sljedeći raspored: Székesfehérvár (6), Subotica (2), Szombathely (5), Mohač (1), Baja (1), Požega (5), Vukovar (3), s tim da se očekivao dolazak još jedne grupe iz Bosne čije destinacije saznajemo iz tablice za sljedeću godinu.⁸⁷ Dolaskom klerika u Subo-

⁸³ Usp. AHFZP A-VIII-3a, 1812. – 13. X., gdje se nalazi odluka kojom se trojica klerika koji su dovršili humaniora u Požegi na sljedeću razinu šalju u Pečuh.

⁸⁴ Usp. NAZ NDS (OD) 1487/1814. Int.

⁸⁵ Usp. NAZ NDS (OD) 1605/1815. Int.

⁸⁶ U zagradama je broj klerika smještenih u nekomu samostanu.

⁸⁷ Usp. AHFPZ A-VIII-3a, 1816. – 24. IX. Iz nje je vidljivo da je stvarni raspored odgovarao predloženom, a da su još po četvorica klerika iz Bosne bili raspoređeni u Zagreb i Osijek, čime je ukupan broj stipendista iznosio 31.

ticu u proces obrazovanja bosanskih klerika uključila se i Provincija Presvetog Spasitelja čiji će udio samostana osobito porasti u 30-im godinama 19. stoljeća.

Poseban vid tog razmještanja vezan je uz broj klerika po samostanu. Tablica iz 1810. ima ukupno 24 klerika od kojih su dvojica zbog bolesti trebala biti vraćena u Bosnu, odakle je, pak, trebalo doći sedam novih klerika, čime bi ukupan broj za predstojeću školsku godinu porastao na dvadeset i devet. U tim okvirima nije bilo moguće provesti raspored na takav način da klerici ni u jednom samostanu ne premašuju brojku šest. Tako je u Baju poslano sedam klerika, a kako su svi početnici trebali biti smješteni u Brodu, isti bi broj bio zastupljen i ondje. U Pečuh i Varaždin trebala su prijeći po dvojica, u Zagrebu bi boravila četvorica, a još sedmorici raspored je bio potvrđen u Požegi. Tu više u oči upada neravnomjernost rasporeda između Provincije sv. Ladislava (ukupno osam klerika) i one sv. Ivana Kapistrana (ukupno dvadeset i jedan klerik), a očigledno sedam klerika po samostanu nije bilo nešto s čim se samostanske uprave tijekom jedne godine nisu mogle nositi. Prikazani podatci za razdoblje 1813. – 1816. pokazuju da je broj klerika u jednom samostanu premašio predloženu granicu od šest samo tijekom 1814./1815. u Székesfehérváru. Ako pravilo da se ne smjesti više od šest klerika po jednom samostanu i nije bilo striktno održavano, nije se ni pretjerano kršilo, odnosno od prijedloga postalo je načelom kojeg se KUNV najčešće držao.

Drugi bitan Vrhovčev prijedlog predstavljalo je skraćivanje ukupnog trajanja školovanja oslobođanjem klerika od pohađanja nekih predmeta ili cjelokupnih razina. Promjena u pristupu također je vidljiva u tom razdoblju. Naglasak je bio stavljen na to da klerici u većoj mjeri gramatičko i humaniorno gradivo završe u Bosni, a da studij filozofije i teologije potom pohađaju u Ugarskoj uz oslobođanje od nekih predmeta. Time se Vrhovac zapravo vratio na izvorne ideje prilikom primanja prvih grupa klerika još za Josipova života. Uspjeh te ideje ovisio je o napretku obrazovnog sustava u franjevačkim samostanima u Bosni. Ondje je u promatranom razdoblju došlo do određenog napretka, ali je on bio neravnomjeran. Klerici koji su prema ređenju pripadali samostanu u Fojnici pokazivali su veći napredak u odnosu na one iz Kreševa i Kraljeve Sutjeske.⁸⁸ Zoran pokazatelj jest dolazak četvorice klerika u brodski samostan u travnju 1809. godine, čija kronika dvojicu (Mato Radošević i Franjo Aždajić) navodi kao »*minimistae*«, odnosno polaznike prvog razreda gramatičke škole, dok su preostala dvojica (Andrija Alaupović i Anđeo Malbašić) označeni kao »*syntaxistae*«, drugim riječima odmah su mogli upisati

⁸⁸ Nastojanja da se tijekom tog perioda u samoj Bosni Srebrenoj uvede sustav gimnazija ukratko opisuje J. JELENIĆ, *Kultura i bosanski franjevci, II. sv.*, str. 366. Pritom autor ta nastojanja dovodi u direktnu vezu sa školovanjem klerika u Monarhiji i navodi kako se rad tih gimnazija, koliko je to bilo moguće, nastojao urediti po uzoru na one na ugarsko-hrvatskom prostoru. To je uostalom vidljivo iz upute Anđela Franjića da se novake u Bosni ne podučava talijanskom izgovoru latinskog jezika. Usp. Arhiv franjevačkog samostana u Kreševu (dalje: AFSK), A. Knjige okružnica, Kut. 13, Okruž. 5, Okružnica Anđela Franjića 8. svibnja 1815. »Ideo V[enera]bile Deff[inito]rium praecipit, ac ordinat omnibus Magistris, et Instructoribus Juvenum tam Religiosorum, quam Saecularium hujus Prov[inc]itiae Alumnorum, ut omni cum diligentia satagant eos docere linguam Latinam, aliasque scientias eorum capacitati (*sic!*) congruas utque exercitium linguae latinae, quo vulgo ferulam appellant inter eos instituant quo facilius eandem addiscere, prompte et latino idiomate loqui possint sicque facillime ad Ordines promoveri. Hortatur quoque et monet Superiores Locales, Omnesque Religiosos, Sacerdotes, ut et ipsi hujusmodi exercitium promoveri studeant, non vulgari latina, vel italica, sed, cum supra dictis Juvenibus, et ad invicem loquendo, internasque ideas manifestando.«

humaniora.⁸⁹ Što se tiče dispenziranja od pojedinih predmeta, njegovu potvrdu nalazimo u odluci KUNV-a o rasporedu klerika za školsku godinu 1810./1811.⁹⁰ U njemu je Vijeće Alaupovića i Malbašića odredilo za pohađanje filozofije u Baji, a Radoševića i Aždajića za humaniora u Pečuhu iz čega slijedi da su sva četvorica prve razine koje su upisali pohađali svega godinu dana. Prema jednom kasnijem navodu samih bosanskih franjevacu u njihovim samostanima je 1816. godine uspostavljen sustav gimnazija koji je omogućio da bosanski klerici po dolasku u Monarhiju smjesta krenu na studij filozofije.⁹¹ Takav je zaključak pomalo pretjeran jer je velik dio klerika morao barem godinu dana pohađati humaniora, ali nepobitna poboljšanja olakšala su provođenje Vrhovčeva prijedloga.⁹² KUNV je 21. prosinca 1813. godine donio odluku koja će postati načelom kojim će se ravnati do prekida stipendiranja. Tom je prilikom naglašeno kako je poželjno da klerici ukoliko je ikako moguće program studija filozofije i teologije odslužaju u cijelosti, a da se iznimke naprave u slučaju nestašice svećenika u Bosni zbog čega bi se zahtijevao raniji povratak nekih stipendista. U tom su slučaju kao potrebni minimum morali proći gradivo iz logike i metafizike sa studija filozofije, odnosno dogmatsku, moralnu i pastoralnu teologiju, te tumačenje Svetog pisma.⁹³ Kada je sljedeće godine Bosnom počela harati epidemija kuge, Vijeće je upravo na osnovi te odluke u idućih nekoliko godina u Vukovaru većem broju klerika omogućilo takav ubrzani način završavanja studija.⁹⁴

Maksimilijan Vrhovac je do kraja svog života ostao usko vezan uz opisani proces. Dijelio je potrebne svećeničke redove onim klericima koji bi u Zagrebu završavali studij teologije, služio je kao glavni komunikacijski kanal prema crkvenim strukturama u Bosni i franjevačkim provincijama koje su djelovale na području njegove biskupske jurisdikcije te je s vremena na vrijeme pomagao u rješavanju disciplinskih poteškoća koje su se znale ponovno javljati.

⁸⁹ Usp. KFSB, sv. II, str. 80–83.

⁹⁰ Usp. AHFPZ A-VIII-3a, 1810. – 2. X. i NAZ NDS (OD) 1123/1810.

⁹¹ Usp. Josip MATASOVIĆ (prii.), *Fojnička regesta*, Sremski Karlovci, 1927., str. 266. Riječ je o članku objavljenom na njemačkom jeziku u listu *Sion* (br. 125, 18. listopada 1843.), koji je izlazio u Augsburgu, a u kojem se čitateljima nastojalo prezentirati stajališta Provincije u sukobu s apostolskim vikarom Rafom Barišićem. U dijelu koji se ticao obrazovanja klerika u Monarhiji (a koje je Barišićevim nastojanjima bilo dokinuto) navodi se između ostalog sljedeće: »Seit 1816 aber haben die bosnischen Franziscaner in ihren Klöstern Gymnasialschulen errichtet, so daß jetzt seit mehreren Jahren ihre Kleriker bloß zur Höning der Philosophie und Theologie nach Ungarn kommen.«

⁹² Prvi klerik koji je poslan direktno na studij filozofije bio je Mato Marketić 1811. godine, a novicijat je proveo u Fojnici. Usp. KFSB, sv. II, str. 118–119 i 122–123.

⁹³ NAZ NDS (OD) 235/1814. Int. Odluka je tražila »ut Alumni Bosnenses (...) in Regula juxta Normam pro Lycaei Religiosorum praescriptam, in disciplinis Philosophicis et Theologicis imbuantur, et ab hac Norma tantum in casu, quo ob penuriam Sacerdotum Bosnensium eos praematutius in curam animarum adplicari summe necessarium foret ea ratione ut Logicam, et Metaphisicam in Philosophio – Dogmaticam, item Moralem, et Pastoralem in Theologio cursu condiscant, (...) attamen Studium interpretationis Sacrae Scripturae, tamquam fons, et fundamentum omnium Religionis christianae veritatem nunquam omittatur.«

⁹⁴ O tome opširnije u: Rudolf BARIŠIĆ, »Bosanski klerici školovani u franjevačkom samostanu u Vukovaru 1814. – 1844.«, *Zbornik o Emeriku Paviću. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa »Emerik Pavić i franjevci u kontinentalnoj Hrvatskoj«* (ur. Pavao KNEZović – Marko JERKOVIĆ), Zagreb, 2014., 397–418.

Zaključak

Kao osoba bliska idejama i politici Josipa II., Maksimilijan Vrhovac ubrzo se nakon preuzimanja biskupske stolice u Zagrebu susreo s procesom stipendiranja klerika iz osmanske Bosne, koji je ubrzo po svom početku zapao u slijepu ulicu. Uzroci tomu bili su mnogostruki. Materijalna oskudica, ponajprije oličena u nedostatku crkvenih zgrada, i stalan pritisak lokalnih osmanskih vlasti, obilježen ponajprije brojnim zloporabama, usmjeravao je angažman Franjevačke provincije Bosne Srebrene prema pastoralu kao osnovnoj djelatnosti. Uz brojne poteškoće i česte manjkavosti, franjevci su iz triju samostana uspjevali „prekriti“ cijeli bosanskohercegovački prostor mrežom svojih župa i kapelanija kojima su spomenuto područje održavali kao – uz sjever Albanije – jedino u europskom dijelu Osmanlijskog Carstva sa znatnijim udjelom katoličkog stanovništva. Na taj su način imali ulogu značajniju od pukih vjerskih dušobrižnika, uslijed čega su postali bitnim lokalnim čimbenikom na koji je računala i habsburška politika. Taj pastoralni angažman je, pak, gotovo u cijelosti apsorbirao materijalne, ali i ljudske resurse bosanskih franjevaca uslijed čega su često trpjele obrazovna i odgojna formacija budućih franjevaca.

S habsburške strane nije postojalo razumijevanje svih nedaća s kojima se suočavala Crkva u Bosni. Dapače, u samom startu postavljen je ambiciozan cilj da se stipendiranjem bosanskih klerika stvore pretpostavke ne samo za lakšu uspostavu habsburške vlasti nad Bosnom nego i za uspostavljanje redovite dijecezanske strukture oslonjene na domaće kadrove. Iz tog razloga, pred apostolskog vikara u Bosni, Augustina Botoša Okića postavljen je zahtjev odabira starijih mladića koji bi smjesta mogli pohađati više obrazovne razine. Tomu se kriteriju s bosanske strane nikako nije moglo udovoljiti. Po dolasku klerika u Zagreb, utvrđeno je da svojim predznanjem ne ispunjavaju ni minimalne uvjete, odnosno da moraju pohađati gimnazijsko gradivo od početka. Posljedica svega bilo je smještanje klerika u franjevački samostan Provincije sv. Ladislava u Zagrebu – jednostrana odluka iz koje su proistekle mnoge poteškoće koje su kulminirale otvorenim sukobom između samostanske zajednice i njezinih bosanskih gostiju.

U sustav koji se tek formirao, Vrhovac je uključen u svojstvu svojevrsnog posrednika, no svojim je opaskama vrlo brzo zaintrigirao Kraljevsko ugarsko namjesničko vijeće, kojemu je Josip II. povjerio vođenje cijelog procesa, čime je njegova uloga postupno rasla. Vrhovac je vrlo brzo uočio ključne probleme: prevelik broj klerika okupljenih na jednom mjestu; njihovu visoku dob u odnosu na suučenicke u zagrebačkoj gimnaziji; opterećenost gradivom, koje će im biti od malene ili ni od kakve koristi u budućem radu u Bosni, pa je u tom pravcu formulirao svoje prijedloge. Već je 1791. godine predlagao raspoređivanje klerika po većem broju samostana, a potom će u dva navrata (1795. i 1808.), gradeći na tome, iznijeti preciznije razrađene prijedloge. Njihovo su polazište u oba navrata činile ideje disperziranja – tj. raspoređivanja klerika po većem broju samostana, odnosno dispenciranja – tj. oslobađanja klerika od pohađanja nepotrebnih predmeta, pa i cijelih razina, te susljedno veće posvećivanje njihovoj formaciji u redovničkom duhu i osposobljavanju za pastoralnu djelatnost.

Vijeće je dugo vremena pokazivalo određeni otpor tim prijedlozima. Glavnim uzrokom bilo je insistiranje Vijeća na tome da klerici cjelokupan kurikulum pohađaju u cijelosti. Tako je u razdoblju nakon 1795. godine učinjen mali pomak samo što se tiče uključivanja drugih

samostana i franjevačkih provincija. Klerici otada borave i u Varaždinu, Pečuhu, Szombathelyu i Požegi. Tako postavljen sustav nije mogao izdržati pojačan priljev stipendista koji je nastupio početkom 19. stoljeća. Kada je u razdoblju 1804. – 1807. došlo praktički do kompletne smjene dvaju naraštaja, sam je vladar pozvao Vrhovca na novu intervenciju, no biskup, s izuzetkom argumentacije, nije iznio ništa što nije predlagao više od deset godina ranije. Taj su put njegovi prijedlozi naišli na plodno tlo, premda će proći još više od pola desetljeća da se započne s njihovom punom primjenom.

Dok između dvaju Vrhovčevih prijedloga u biti i nije bilo neke značajnije razlike, u mnogome su se promijenile određene okolnosti u franjevačkim provincijama s obje strane Save. Na ugarsko-hrvatskom prostoru, omekšavanjem nekih jozefinističkih vidova došlo je do obnove samostanskih učilišta, osobito u samostanima Provincije sv. Ivana Kapistrana, čime su povećane mogućnosti disperziranja klerika. Dok su ranije bili upućeni na pohađanje javnih škola, što je prilikom raspoređivanja iziskivalo da u određenom gradu postoje i franjevački samostan i školska institucija određene razine. Također, zbog nedovoljnog znanja latinskog jezika klerike se prvih nekoliko godina njihova boravka moralo smještati nekamo na hrvatskom jezičnom području. Pomaci u odnosu na obrazovanje napravljeni su i u Bosni Srebrenoj.⁹⁵ Premda postupni i često skromnog dosega i oni su olakšali provođenje obaju Vrhovčeva načela. Sami po sebi omogućavali su dispenziranje od većine razreda nižih razina (gramatike i humaniora). U sklopu spomenute obnove samostanskih učilišta u Podunavlju, to je također olakšalo disperziranje budući da su klerici sada mogli odmah – ili makar puno brže nego ranije – prijeći na školovanje nekamo na užem mađarskom području.

Vrhovčevu ulogu u opisanom procesu može se promatrati s više gledišta. Na jednoj strani pojavljuje se kao osoba od povjerenja Josipa II. i njegov istomišljenik u mnogim pitanjima crkvene uloge u državnim stvarima. U takvom nam kontekstu postaje razumljivim njegovo dosljedno suprotstavljanje povremenim nastojanjima ugarsko-hrvatskih franjevačkih provincija za izbacivanjem bosanskih klerika iz pojedinih samostana ili čak sa stipendije u cijelosti. Kako je izričito naveo u dopisu Franji I., u drugom prijedlogu, jedna od bitnih sastavnica procesa stipendiranja bilo je osiguravanje lojalnosti bosanskih katolika Bečkom dvoru, dakle pitanje pragmatične politike. No, time se ne iscrpljuje Vrhovčev interes. Vjerojatno je više od političkih bio zainteresiran za praktična crkvena pitanja. Dosljedno se suprotstavljao tvrdoglavim nastojanjima pošto-poto uklapanja bosanskih stipendista u za njih prezahtijevan ugarski obrazovni sustav što, međutim, ne znači da se u svom stavu vodio idejom srozavanja kriterija kako bi što veći broj klerika mogao steći potrebne uvjete. Iako je, kako je istaknuto, župni pastoral činio srž djelatnosti Bosne Srebre, Vrhovac je načelo dispenziranja predlagao upravo radi otvaranja prostora za poboljšanja na tom polju. Svjestan s jedne strane realnog stanja, a s druge strane potreba Crkve u Bosni želio

⁹⁵ Riječ je o procesu u kojemu su određenu ulogu zasigurno igrali i franjevci povratnici sa stipendije. U kreshevskom arhivu čuva se velik broj rukopisnih knjiga na kojima je naznačeno da su donesene po povratku sa školovanja. Usp. AFSK, F. Ostavštine subraće i drugih. Za preciznije zaključke valjalo bi provesti istraživanja i analize kataloga ostalih samostanskih arhiva i knjižnica u Bosni Srebrenoj. Utjecaj bivših stipendista posebno je vidljiv u latinskoj filologiji. Latinske početnice i gramatike koje su sastavili Stjepan Marijanović, Filip Kunić i Andeo Kraljević pisane su po metodi Józsefa Grigelya i predstavljaju raskid s dotadašnjom alvaresovskom tradicijom (prema Manuelu Álvaresu) u kojoj su sastavljane ranije gramatike.

je omogućiti modernizaciju pastoralne prakse jednako kao što je to činio što se tiče obrazovanja i odgoja klera vlastite biskupije. Napokon, njegove veze s Bosnom u razdoblju obično nazivanom pretpreporodnim u mnogome anticipiraju interes koji će za spomenuti prostor pokazati Ljudevit Gaj i njegovi suradnici, koji će vrlo rano među bosanskim fra-jevcima naći velik broj oduševljenih pristaša.

Summary

INTERVENTIONS OF MAXIMILIAN VRHOVEC IN THE SCHOLARSHIPS SYSTEM OF CLERGY FROM BOSNA SREBRNA (BOSNIA ARGENTINA)

Assets of the Foundation, which was established in 1785 by Joseph II, provided enough funds for education of more than 250 young clerics from the Franciscan Province of Bosna Srebrna until 1843, when the Foundation discontinued its activities. Still, at the beginnings the system and rules according to which these funds would be awarded by the Hungarian Royal Regency Council were not clearly elaborated. Consequently, soon it became clear that inclusion of the clergy from Bosnia into the educational system and standards of the Hungarian and Croatian part of the Habsburg Monarchy would rise many problems. These issues often referred to the discipline problems within the monasteries in which clerics from Bosnia were accommodated during the time of their scholarship. These problems were the most frequent in Zagreb which was the seat of the Province of St Ladislaus. Therefore, bishop of Zagreb, Maximilian Vrhovec was informed and involved in these matters already from the beginning, and encouraged by higher authorities he proposed a plan of reorganization of the entire scholarship system in order to improve it. Author of this article analyzes political and historical context of these proposals and their consequences during the period of thirty years after the arrival of the first clerics who received the scholarship.

KEY WORDS: *Maximilian Vrhovec, Bosna Srebrna (Bosnia Argentina), Joseph II Foundation, education, Franciscans.*

